

Fenomen povratka stranih boraca (građana) Europske unije s ratišta na Bliskom istoku

Vuković, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, University Department of Forensic Sciences / Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:227:795956>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

SVEUČILIŠTE
U
SPLITU

SVEUČILIŠNI
ODJEL ZA
FORENZIČNE
ZNANOSTI

Repository / Repozitorij:

[Repository of University Department for Forensic Sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
SVEUČILIŠNI ODJEL ZA
FORENZIČNE ZNANOSTI

FORENZIKA I NACIONALNE SIGURNOSTI

DIPLOMSKI RAD

FENOMEN POVRATKA STRANIH BORACA (GRAĐANA)
EUROPSKE UNIJE S RATIŠTA NA BLISKOM ISTOKU

PETRA VUKOVIĆ

Split, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
SVEUČILIŠNI ODJEL ZA
FORENZIČNE ZNANOSTI

FORENZIKA I NACIONALNE SIGURNOSTI

DIPLOMSKI RAD

FENOMEN POVRATKA STRANIH BORACA (GRAĐANA)
EUROPSKE UNIJE S RATIŠTA NA BLISKOM ISTOKU

MENTOR:

doc. dr. sc. TONČI PRODAN

STUDENT:

PETRA VUKOVIĆ

JMBAG:

858/2022

Split, rujan 2024.

Datum predaje diplomskog rada: 16. rujan 2024.

Datum prihvatanja rada: 18. rujan 2024.

Datum usmenog polaganja: 23. rujan 2024.

Povjerenstvo:

1. prof.dr.sc. Josip Kasum
2. Doc.dr.sc. Marko Perkušić
3. Doc.dr.sc. Tonći Prodan

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. CILJ RADA	2
3. IZVORI PODATAKA I METODE	3
4. REZULTATI I RASPRAVA	4
5. ISLAMISTIČKI RADIKALIZAM U EUROPSKIM DRŽAVAMA	6
5.1. Pojam radikalizma	6
5.2. Radikalizacija stranih boraca u Europi	7
5.3. Motivi radikalizacije u Europskim državama	8
5.4. Načini radikalizacije stranih boraca	10
5.4.1. Radikalizacija kroz međuljudske odnose	10
5.4.2. Radikalizacija kroz vjerske organizacije	11
5.4.3. Online radikalizacija	12
5.4.4. Radikalizacija među zatvorenicima	13
5.5. Fenomen 'džihadističke žene'	14
6. ZAKONSKI OKVIR KRIMINALIZIRANJA RADIKALIZACIJE I ODLASKA STRANIH BORACA S TLA EUROPSKE UNIJE	16
6.1. Moguće prijetnje	16
6.2. Razvoj politike usmjerene na strane borce	16
6.2.1. Sprječavanje radikalizacije i ekstremizma	17
6.2.1.1. Mreža za osvješćivanje o radikalizaciji (RAN)	18
6.2.1.2. Komunikacijski savjetodavni tim za Siriju (SSCT)	18
6.2.1.3. Jedinica za prijavljivanje neprihvatljivog internetskog sadržaja (IRU)	19
6.2.2. Učinkovito dijeljenje informacija s trećim zemljama	19
6.2.3. Odvraćanje, otkrivanje i sprječavanje sumnjivih putovanja	20
6.2.3.1. Žarišne putničke točke (FTP)	21
6.2.4. Istraživanje i procesuiranje stranih boraca	21
6.3. Obrambena politika država članica od fenomena odlaska boraca na strana ratišta	22

7. FENOMEN POV RATKA STRANIH BORACA (GRAĐANA) EUROPSKE UNIJE U MATIČNE DRŽAVE	24
7.1. Izazovi povratka stranih boraca u europske zemlje	24
7.1.1. Sigurnosni aspekt povratka stranih boraca	25
7.1.2. Pravni aspekt povratka stranih boraca	26
7.1.3. Društveni aspekt povratka stranih boraca	28
7.2. Programi rehabilitacije i reintegracije bivših stranih boraca	29
7.2.1. Europskih izlazni (<i>off-ramp</i>) programi	29
7.2.2. Globalni UN-ovi programi razoružanja, demobiliziranja i reintegracije (DDR)	31
7.3. Rehabilitacija i reintegracija 'džihadističkih žena'	32
8. ZAKLJUČCI	34
9. LITERATURA	35
10. SAŽETAK	41
11. ABSTRACT	42
12. ŽIVOTOPIŠ	43
13. IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI	45

Popis oznaka i kratica

AQ – Al Qaeda

CVE – Sustav zajedničkih ranjivosti i izloženosti (engl. *Common Vulnerabilities and Exposures*)

EU – Europska unija (engl. *European Union*)

FPT – Fokusna točka putnika (engl. *Focal Point Travelers*)

FTF - Strani teroristički borci (engl. *Foreign Terrorist Fighters*)

FTO - Strane terorističke organizacije (engl. *Foreign Terrorist Organizations*)

ICSR – Međunarodni centar za proučavanje radikalizacije i političkog nasilja (engl. *International Centre for the Study of Radicalisation*)

IS – Islamska država (engl. *Islamic State*)

ISIS – Islamska Država Iraka i Sirije (engl. *Islamic State of Iraq and Syria*)

ISIL - Islamska Država Iraka i Levant (engl. *Islamic State of Iraq and the Levant*)

RAN – Mreže za osvješćivanje o radikalizaciji (engl. *Radicalisation Awareness Network*)

SDF - Sirijske demokratske snage (engl. *Syrian Democratic Forces*)

SIS – Schengenski informacijski sustav (engl. *Schengen Information System*)

SIS II – Schengenski informacijski sustav druge generacije (engl. *Schengen Information System II*)

SSCT – Komunikacijski savjetodavni tim za Siriju (engl. *Syria Strategic Communication Team*)

UN – Ujedinjeni narodi (engl. *United Nations*)

USA – Sjedinjene Američke države (engl. *United States of America*)

DDR – Razorušanje, demobilizacija i reintegracija (engl. *Disarmament, demobilisation and reintegration*)

1. UVOD

Promatra li se radikalizacija kao proces usvajanja ekstremističkog sustava uvjerenja koji uključuje spremnost da se podrži ili koristi nasilje za postizanje društvenih promjena (Homeland Security Institute, 2006) može se zaključiti da je upravo to prioritetni problem na koji Zapadna Europa još uvijek nema adekvatan odgovor. Europske države (primjerice Belgija, Francuska i Njemačka) odavno su preplavljene migracijskim tokovima osoba koje ih naseljavaju tražeći bolje mogućnosti života za sebe i svoje obitelji. Taj priljev migranata u Europi u društvu nije dočekan s oduševljenjem domaćeg stanovništva pa nije rijetkost da se migranti suočavaju s diskriminacijom, rasizmom i ostalim oblicima verbalnog, ali i fizičkog nasilja. Obitelj, društvo, vjerske organizacije, zatvori i internetski prostor kanali su kojima se tako društveno marginaliziranog pojedinca povuče u sukobom pogođena područja; u tzv. 'džihadistički rat' sa suborcima koji dijele istu radikalnu ideologiju i pružaju mu grupnu identifikaciju. U europskim jezicima arapska riječ džihad prevodi se obično kao sveti rat koji se vodi radi obrane islamske zajednice ili radi proširenja islama (Hrvatska enciklopedija, 2013). Ovo preobraćenje pojedinaca (uglavnom islamske vjeroispovijesti) u strane borce ne obuhvaća samo mlade muškarce, zabilježen je veliki broj odlazaka i žena, bilo kao pratnji svojim supružnicima, ali i kao samih boraca.

Europska unija je već odavno svjesna ovog problema koji pogađa njezine države članice pa je u okviru svoje zakonske regulative krenula razvijati okvir borbe protiv fenomena odlaska stranih boraca u sukobom pogođena područja, najčešće zemlje Bliskog istoka. Stvaranjem adekvatnog zakonskog okvira dodatno je zakomplicirala i problematika želje povratka tih istih boraca u svoje matične države (zemlje članice Europske unije) nakon razočarenja stanjem na koje su na ratištima naišli, a posebno padom kalifata i zatvaranjem u izbjegličke kampove.

Povratak stranih boraca i njihovih obitelji u države članice Europske unije smatraju sigurnosnom prijetnjom te posljedično usvajaju represivne mjere s ciljem pružanja trenutnog, kratkoročnog odgovora na ovu identificiranu prijetnju (Rigotti & Barboza, 2021). Uz represivni pristup koriste se i strategije reintegracije kako bi se borce povratnike i njihove obitelji spriječilo da se ponovno radikaliziraju i kako bi se dugoročno srušile prepreke neprijateljstva među građanima.

2. CILJ RADA

Cilj rada je istražiti imaju li Europska unija (na regionalnoj razini) i njezine države članice (na nacionalnoj razini) adekvatno zakonodavstvo koje bi spriječilo radikalizaciju i odlazak boraca sa svoga teritorija na strana ratišta. Pored ovoga cilja, cilj rada je i analizirati sigurnosne, pravne i društvene (socijalne) izazove koje sa sobom nose strani borci (građani Europske unije) koji su se vratili u svoje matične države. Također, promatrat će se fenomen tzv. „džihadističkih žena“ i djece koji se, često i sami radikalizirani, vraćaju na područje teritorija EU. U konačnici analizirat će se i postojanje preventivnih programa i rehabilitacijskih programa koji su povezani s fenomenom „stranih boraca“.

Hipoteze ovoga rada su:

1. Povratak stranih boraca u svoje matične države (članice Europske unije) sa sobom nosi sigurnosne, pravne i društvene (socijalne) izazove za cijelu Europsku uniju.
2. Borci povratnici i članovi njihovih obitelji mogu se u matičnim državama reintegrirati u društvo kvalitetnim programom rehabilitacije i podizanjem svijesti društva za njihovim prihvaćanjem.
3. Europska unija nema kvalitetnog i široko primijenjenog programa deradikalizacije, rehabilitacije i reintegracije bivših stranih boraca u društvo.
4. Programi rehabilitacije i reintegracije stranih boraca trebaju biti utemeljeni na razumijevanju društvenih normi, zajednice, odnosa i kulturne tradicije.

Očekivani istraživački rezultat ovog rada s forenzičkog polazišta pružit će doprinos razumijevanju složenosti problema povratka bivših „stranih boraca“ u države Europske unije te omogućiti uvide u moguće strategije za njihovu adekvatnu reintegraciju u društvo, odnosno za buduću prevenciju odlazaka.

3. IZVORI PODATAKA I METODE

Pri izradi rada korištena je stručna i znanstvena literatura domaćih i inozemnih autora, odnosno provedeno je teorijsko istraživanje putem sekundarnih izvora podataka. Analizom literature utvrđeno je da je fenomen stranih boraca više opisan u stranoj literaturi iako postoje kvalitetna istraživanja i u domaćoj literaturi. Za cilj istraživanja korištena je analiza dosadašnjih okvira borbe protiv radikalizacije stranih boraca u Europskoj uniji i njezinim državama članicama, kao i programi institucija koje su nastale na osnovu tog okvira i na sebe (pored djelovanja u okviru terorizma) preuzele izazove koje sa sobom nosi fenomen stranih boraca. Da bi se što bolje utvrdilo kako reagirati, kada se radikalizacija već dogodi i strani borci odu na ratišta a potom se žele vratiti u svoje matične države (članice Europske unije), identificirane su prije svega sigurnosne, pravne i društvene (socijalne) prijetnje koje bivši strani borci sa sobom nose a potom se pokušala dati kvalitetna praksa i postupci kojima bi se ove prijetnje spriječile a strani borci i članovi njihovih obitelji ponovno reintegrirali u društvo bez daljnje opasnosti za države članice Europske unije.

Analizirali su sljedeći pojmovi: „radikalizacija“, „strani borci“, „politika Europske unije po pitanju fenomena stranih boraca“, „politika država članica Europske unije po pitanju stranih boraca“, „povratak stranih boraca“, „sigurnosni izazovi povratka“, „pravni izazovi povratka“, „društveni (socijalni) izazovi povratka“, „programi rehabilitacije bivših stranih boraca“ i „programi reintegracije bivših stranih boraca“.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Programi rehabilitacije moraju se temeljiti na čvrstom razumijevanju jedinstvene društvene i kulturne dinamike koja je dovela pojedinca do prihvaćanja nasilnog ekstremizma te čimbenika koji te iste pojedince dovode do povratka kući. Takvo osmišljavanje učinkovitih programa reintegracije zahtijeva više razina analiza i spajanje tehničke stručnosti s lokalnom mudrošću i kapacitetom. Niti jedan model rehabilitacije i reintegracije, pa tako ni oni u Europi i Europskoj uniji ne mogu se primijeniti u svakom kulturnom kontekstu. Ideje o društvenim i obiteljskim obvezama, časti, sramoti, oprost i pomirenju kulturološki su definirane. Načini na koje su zajednice međusobno povezane i strukturirane znatno se razlikuju, kao i uloge i utjecaj obitelji, vođa zajednice i institucija. Uspješni programi imaju veći utjecaj i veći legitimitet kada ih razvijaju zajednice i kada su utemeljeni na lokalnom razumijevanju društvenih normi, zajednice, odnosa i kulturnih tradicija. Aktivno sudjelovanje članova obitelji i zajednica ključno je za učinkovitost reintegracije za povratnike. Na mnogo načina, obitelj i zajednica doživljavaju proces reintegracije s povratnikom i trebaju podršku i pomoć. To je posebno kritično i zahtjeva drugačiju razinu napora kada to čine obitelji koji su pomogle omogućiti radikalizaciju. Ponovna izgradnja obiteljskih i društvenih veza pomaže ojačati reintegraciju nakon skrbništva.

Ulaganje u dugoročni psihosocijalni tretman, praćenje i individualizirane mentorske programe je ključno. Za odricanje od povezanosti s nasilnom ekstremističkom skupinom potrebno je vrijeme. Strani borci koji su doživjeli rat često se vraćaju emocionalno i psihički uništeni od izloženosti i sudjelovanja u nasilju. Programi moraju biti profesionalni, fleksibilni, iterativni, održivi i sposobni zadovoljiti posebne potrebe žena i djece i rješavanje zaostalog utjecaja traume. Da bi programi bili održivi njihovi ciljevi moraju biti transparentni, a sugovornici vjerodostojni. Ove karakteristike dopuštaju uspostavljanje jasnih mjerila uspjeha. Bivši strani borci se moraju pomno provjeriti kako bi se smanjila mogućnost promicanja nedemokratskih vrijednosti ili planova koji se dugoročno mogu pokazati štetnima. U nekim primjerima, bivši pojedinci koji su prethodno bili povezani s nasilnim ekstremistima ili ekstremističkim grupama a bili su dio programa deradikalizacije i unatoč zagovaranju nenasilja, nastavili su podržavati ekstremističke ideologije, potkopavajući napore za istinsku rehabilitaciju.

Potrebno je razviti sigurne, odgovorne i učinkovite linije komunikacije između tijela za provođenje zakona i vjerodostojnih sugovornika koji podupiru te napore što je izazovan aspekt svakog programa deradikalizacije ili prevencije radikalizacije. Provođenje zakona igra ključnu

ulogu u zaštiti zajednica od sigurnosnih izazova, a njihovo uključivanje je neophodno kada se pojavi prijetnja. Oni koji upravljaju programima reintegracije moraju osigurati određeno odvajanje od sigurnosnih aktera kako bi sudionici dobili priliku za dobrovoljnu rehabilitaciju. Stoga, organizacije civilnog društva nisu instrumentalizirane u prikupljanju obavještajnih podataka, a građanska prava sudionika su u potpunosti poštovana.

5. ISLAMISTIČKI RADIKALIZAM U EUROPSKIM DRŽAVAMA

Islam je nekompatibilan sa zapadnim vrijednostima i "pretvara religiju u političku kategoriju" (Mamdani, 2002, str. 766.). Razlozi zbog kojih su pripadnici islama pretežno ta religijska skupina koja prihvaća radikalne stavove pronalaze se u motivacijskoj, ideološkoj i društvenoj komponenti. Motivacijsku komponentu karakterizira želja za značajem definirana kao želja da pojedinac koji se radikalizira postane važan, bude poštovan i ima značenje. Ideološku komponentu karakterizira narativ koji identificira sredstva za postizanje značaja i opravdava nasilje, a društvenu komponentu karakterizira grupna dinamika koja slijedi određenu ideologiju i cilj (Grigoryan, Ponizovskiy, & Schwartz, 2023).

Suvremeni rasizam u Europi više je vođen prezirom prema kulturnim identitetima (kao što je islam) nego biološki utemeljenim fenomenom (kao što je boja kože). To objašnjava porast antimuslimanskih osjećaja, koji nije samo ogorčena reakcija na terorističke napade (koji se pretežno vežu uz muslimanski svijet) već je simptomatičan za širi prezir prema muslimanskoj kulturi. Takav stav s druge strane pripadnike islamske vjeroispovijesti nastanjene na tlu Europe čini homogenima za kriminalno devijantno ponašanje koje proizlazi iz individualnih i kolektivnih napuštanja matičnih država i u priključivanju oružanom sukobu na Bliskom istoku.

5.1. Pojam radikalizma

Pojam islamističke radikalizacije neodvojiv je od pojma terorizma. Terorizam nije novi problem. Dok su napadi od 11. rujna 2001. i globalni rat protiv terorizma koji je uslijedio usmjerili svjetsku pozornost na ovaj problem, države su se kroz povijest borile sa sukobima niskog intenziteta. Asprey tvrdi da je rijetko pronaći bilo koje stoljeće u protekle dvije tisuće godina koje ne može ponuditi barem jedan primjer onoga što bi se danas opisalo kao teroristički sukob (Asprey, 1994). Ipak, iako terorizam postoji već jako dugo, nedovoljno brza i kvalitetna izgradnja sigurnosne politike nije povezana s time što je problem nepoznat, već s dugotrajnim nedostatkom istraživanja i analize o tom problemu. Napadi koji su se dogodili u Europi, točnije 2004. godine u Madridu i 2005. u Londonu te 2015. godine u Francuskoj doveli su do zabrinutosti stručnjaka za terorizam i kreatori politika okrenuli su se prema "domaćem" terorizmu i potencijalnom političkom nasilju unutar država.

Ne postoji jedinstvena i univerzalno prihvaćena definicija pojma radikalizma. Neumann radikalizaciju definira općenito, odnosno kao „sve ono što se događa prije nego bomba eksplodira“ (Neumann, 2008). McCauley i Moskalenko kreću od nešto preciznijeg pristupa definiciji radikalizacije pa je definiraju kao „razvoj uvjerenja, osjećaja i djelovanja u potpori bilo kojoj skupini ili cilju u sukobu“ (McCauley & Moskalenko, 2011, str. 223.). Europska komisija radikalizaciju definira kao „socijalizaciju do ekstremizma koje se očituje u terorizmu“ (Europska komisija, 2005). Prema Hrvatskoj enciklopediji radikalizam je „smjer kritičkog preispitivanja i korjenite promjene postojećega političkoga i društvenog sustava“ (Hrvatska enciklopedija, 2013).

Iako povijesno gledano, 'radikalizam' i njegova izvedenica 'radikalizacija' imaju mnogo šire značenje, u kontekstu aktualnih studija i donošenja politika, radikalizacija ima tendenciju da znači put u terorizam, postupno klizanje u ekstremizam, fundamentalizam ili općenito pokret prema opravdavanju nasilja i konačno osobnim angažmanu u njemu. Većina se definicija stoga slaže da je radikalizacija proces, no ne slažu se oko konačnog cilja kojemu taj proces vodi. Za potrebe ovog rada, prihvaćena je definicija radikalizacije kao „procesa u kojem osoba usvaja sustave uvjerenja koji opravdavaju upotrebu nasilja kako bi se utjecalo na društvenu promjenu i počinje aktivno podržavati, kao i koristiti nasilna sredstva u političke svrhe“ (Maskaliūnaitė, 2015, str. 10.). Prema ovoj definiciji radikalizacija je proces, često spor i postupan, čiji je rezultat osoba koja se uključuje u nasilnu kampanju kako bi utjecala na društvenu promjenu.

5.2. Radikalizacija stranih boraca u Europi

Napadi od 11. rujna 2001. koje je izvelo 19 bombaša samoubojica iz mreže al-Qaeda i noviji napadi u različitim europskim gradovima, za koje je ovaj put odgovornost preuzela Islamska država, su relativno najznačajniji događaj koji se dogodio u 21. stoljeću u smislu općih ekonomskih, socijalnih, kulturnih i vojnih posljedica koje su uslijedile u cijelom svijetu. Mladi borci angažirani na putu nasilja u ime džihada, vođeni su snagom jedinstvenog narativa o članstvu u Ummetu, svjetskoj muslimanskoj zajednici, koja svu svoju snagu ulaže u prisvajanje ideologije i prelazak na nasilje (Kastoryano, 2020). Žurba prema Siriji od 2011., gdje je uspostavljen kalifat, odražava mobilizaciju koja slijedi logiku bilo kojeg društvenog pokreta koji teži nastanku novog društva (Wiktorowicz, 2003), koristeći se retorikom "vraćanja pravde" i "osvete" za pretrpljenu dominaciju. Prema izvješću koje je The Soufan Group objavila u

prosincu 2015., oko 5000 mladih ljudi stiglo je iz Europe kako bi se pridružili akciji, deklarirajući se kao “strani borci” u redovima Islamske države u Siriji: 1700 iz Francuske, 470 iz Belgije, 760 iz Ujedinjenog Kraljevstva i 760 iz Njemačke (The Soufan Group - TSG, 2015). Izvješće Odbora za oružane snage američkog Senata objavljeno 2016. godine navodi preko 38 200 “stranih boraca” od kojih je 6 900 iz zapadnih zemalja doputovalo je u Siriju iz oko stotinu različitih zemalja (Radio Free Europe – Radio Liberty, 2016). Ujedinjeni narodi 2017. godine izvijestili su da je više od 40.000 stranih boraca iz 110 zemalja otputovalo u Siriju i Irak kako bi se pridružili terorističkim skupinama (United Nations, 2017). Studija Međunarodnog centra za proučavanje radikalizacije (ICSR) na King's Collegeu u Londonu iz 2018. godine na temelju službenih, akademskih i drugih podataka zaključila je da je 41.490 ljudi: 32.809 muškaraca, 4.761 žena i 4.640 djece iz 80 zemalja povezano s IS-om (Cook & Vale, 2018).

Ovaj trend odlaska mladih za vrijeme uspona kalifata i njihovo deklariranje kao „strani borci“, iako nije novina, ponovno se našlo u fokusu u dvadesetom stoljeću u vremenu kada je putovanje po svijetu postalo mnogo lakše. U nedostatku pravne definicije, komentatori su ovom pojmu pripisivali različita značenja (UNODC, 2019). U potrebi da se da odgovor na tadašnju eskalaciju krize u Iraku i Sirijskoj Arapskoj Republici, Ženevska akademija za međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava ponudila je novu, općeprihvaćenu definiciju stranih boraca. Strani borac je osoba koja napušta vlastitu zemlju rođenja ili stalnog boravišta kako bi se pridružila nedržavnoj, naoružanoj grupi u oružanom sukobu u inozemstvu, rukovodeći se primarno ideologijom, vjerom i/ili srodstvom (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014).

5.3. Motivi radikalizacije u Europskim državama

Razvoju radikalizacije pogodovao je društveno-ekonomski i politički vakuum. „Implicitno se nasilje pripisuje urođenoj prirodi islamskog načina razmišljanja“ (Mansoob Murshed & Pavan, 2009, str. 3.). Mržnja prema Zapadu od strane nekih muslimanskih skupina tretira se kao datost iz koje nužno slijedi sukob sa Zapadom. Neki zapadni autori, poput Lewisa, također opisuju muslimane kao skupinu u povrijeđenom ponosu zbog svog povijesnog pada, što neke među njima ispunjava žestokom mržnjom prema Zapadu (Lewis, 2003). Huntington navodi da: “temeljni problem Zapada nije islamski fundamentalizam. To je islam, drugačija

civilizacija, čiji su ljudi uvjereni u superiornost svoje kulture i opsjednuti inferiornošću svoje moći” (Huntington, 1996, str. 217.).

Problem s ovim 'kulturološkim' stajalištima je taj što se globalne religije - poput islama, tretiraju kao monolitne, dok u stvarnosti postoje mnoga lica islama kako u povijesnom vremenu tako i u sadašnjosti. Drugo, „individualni identitet se smatra jedinstvenim fenomenom, zanemarujući višestrukost identiteta koje pojedinci eventualno posjeduju“ (Sen, 2008, str. 7.). Stoga je zamislivo da pojedinac bude istovremeno musliman, europski građanin, vjernik demokracije, ali i netko tko poštuje različitosti i ljudska prava. Nadalje, „kultura nije nepromjenjiva; nego se razvija tijekom vremena i mijenja kako se mijenjaju materijalni uvjeti“ (Mansoob Murshed & Pavan, 2009, str. 4.). Važno je primijetiti da je pojedinačna identifikacija s grupnom identifikacijom ključna za kolektivnu akciju oko muslimanske radikalizacije. Objašnjenje za nezadovoljni stav muslimana u Europi leži u socio-ekonomskom neprilikama. One variraju od ekonomske diskriminacije u pogledu poslova i nižih primanja do nedovoljne zastupljenosti u javnom životu. „Nemogućnost dijela muslimanskog svijeta da zbog niza razloga ostvari svoje političke ciljeve miroljubivim sredstvima, izloženost poniženjima i kršenju ljudskih prava značajnog dijela muslimanske populacije, njihova neimaština i bijeda, nezadovoljstvo lošom vladavinom u matičnim državama, osjećaj ugroženosti i nezadovoljstvo globalnim previranjima na međunarodnoj političkoj sceni te protuamerikanizam čimbenici su koji kontinuirano pridonose kadrovskom te funkcionalno - organizacijskom obnavljanju terorističkih organizacija u islamskom svijetu“ (Bilandžić, 2008, str. 326).

Muslimanski građani u Europi sustavno su siromašniji, podliježu većoj nezaposlenosti i manje su nego proporcionalno zastupljeni u javnom životu uz osudu koju privlači njihov kulturni identitet. Ukratko, muslimani u zapadnoj Europi mogu biti predmet nejednakih mogućnosti zbog svog identiteta. Ovaj fenomen se može opisati kao horizontalne nejednakosti od kojih pate muslimani u suvremenoj Europi. Horizontalna nejednakost je nejednakost temeljena na grupi, a ne nejednakost u inače kulturno ili etnički homogenom društvu (Mansoob Murshed & Pavan, 2009, str. 5.). Toj horizontalnoj nejednakosti pridodani su još i nezadovoljstvo, agresivna religijska propaganda (koja itekako utječe na već uništene osobne predispozicije), anksiozno stanje osoba i grupna identifikacija (koja skreće normalne motivacijske procese prema motivacijskim procesima priključenja samoubilačkoj misiji). Svaki spomenuti faktor sam po sebi nije dovoljan, ali poticajna osobnost, prijjetnje i mogućnosti zajedno stvaraju veoma snažnu motivaciju da se mlada osoba deklarira kao „strani borac“ i ode u područja koja se nalaze u sukobu.

5.4. Načini radikalizacije stranih boraca

Nedavna istraživanja o islamističkoj radikalizaciji usmjerila su veću pozornost na povezanost uzroka i insceniranih procesa koji uvlače pojedince u nasilni ekstremizam (Metodieva & Zeller, 2023). Ipak, točno utvrditi jedinstveni razlog zbog kojih se mladi radikaliziraju i pristanu zamijeniti suvremeni život u Europi za život u sukobom pogođenom području bilo bi gotovo nemoguće. Razlozi su uvjetovani različitim opsegom individualnog djelovanja i vanjskih čimbenika, uključujući međuljudske odnose, vjerske organizacije, društvene mreže i zatvore na procese radikalizacije. Identificiranje obrazaca ovih stanja ključno je za razumijevanje načina na koji se pojedinci upuštaju u nasilni ekstremizam. Općenito, istraživanja prilikom ispitivanja čimbenika „koji pridonose stvaranju radikalnog mišljenja i ponašanja, većinom su usmjerena na socioekonomski i radni status, siromaštvo, stupanj obrazovanja, političke stavove, religioznost, zlouporabu psihoaktivnih tvari, kriminalnu prošlost i slično“ (Jakovljević, Kurjak, Jerković, Hasanović, & Nikić, 2019, str. 387.).

5.4.1. Radikalizacija kroz međuljudske odnose

Međuljudski odnosi svakako su pri vrhu načina radikaliziranja stranih boraca na tlu zapadne Europe. Osobe koje žive u državi u kojoj njihova religija nije vodeća, pa čak i u kontekstu globalnog problema terorizma je i isključujuća, osjećaju potrebu da se grupiraju i barem u svojoj grupi osjete društveno prihvaćenima. Kada se radi o grupama koje čine islamistički ekstremisti, odnosi u njima su i više nego prijateljski. To potvrđuju i podatci o zajedničkom odlasku ili poznanstvima između otkrivenih stranih boraca iz vremena i prije nego su krenuli u sukobom pogođena područja. Hogg ovakva grupiranja direktno veže s teorijom neizvjesnosti identiteta. Društvene promjene i događaji u osobnom životu ponekad stvaraju osjećaj nesigurnosti u vezi sa samim sobom i svojim identitetom. Prema teoriji neizvjesnosti identiteta, ova nesigurnost i u sebe i u svoj identitet može motivirati osobu da se poistovjeti s društvenim grupama, posebno grupama koje pružaju osebujan i jasno definiran identitet i povezana normativna uvjerenja i propise ponašanja. Ovaj proces može učiniti ekstremnije skupine i ponašanja privlačnima kao izvor smanjenja neizvjesnosti uvjetovane identifikacijom (Hogg, 2014). Male grupe prijatelja i rođaka vođene osjećajem zajedničke pripadnosti, u ovom slučaju religijske, sprijateljuju se s drugim malim grupama transformirajući se tako u potencijalne borce koji se aktivno žele pridružiti većoj grupi s istim religijskim ciljem.

Međuljudski odnosi su ključ i bitan element u procesu radikalizacije. Rodbinske i prijateljske veze pružaju osjećaj pripadnosti i podrške koja može biti privlačna nekome tko se osjeća otuđeno ili marginalizirano u stranoj državi. Štoviše, oni također mogu igrati ulogu u jačanju ekstremističkih ideologija. U skladu s tim, međuljudske mreže su važni pokretači terorističkih aktivnosti u europskim zemljama. Tako Nesser navodi da je ključni razlog zašto su europske države poput „Britanije, Francuske, Belgije i Njemačke iskusile toliko zavjera Islamske države taj što su te zemlje imale značajne džihadističke mreže od 1990-ih koje su proizvele mnoge strane borce za Siriju“ (Nesser, 2019, str. 19.).

5.4.2. Radikalizacija kroz vjerske organizacije

Politička isključenost i vjerska diskriminacija, specifična za muslimane koji žive u suvremenoj Europi, su ključni poticaj za njihovu organizaciju. Kao i međuljudski odnosi, vjerska organiziranost muslimana koji žive na Zapadu pitanje je neizvjesnosti njihova identiteta i želje za osjećajem pripadnosti. Takav položaj proizvodi jake međuljudske veze u muslimanskim manjinama i povećava im motivaciju da brane grupu ili zajednicu s kojom dijele identitet. Islamisti religiju pretvaraju u političku kategoriju (Mamdani, 2002). Islamizam nije oblik muslimanske vjere niti izraz muslimanske pobožnosti. Umjesto toga, to je politička ideologija koja nastoji izvući legitimitet iz islama. Islamizam je antikršćanski i ima izopačen pogled na vjeru a budući da kršćani žive na Zapadu, mnogi su islamisti antizapadnjaci. Oni se također protive liberalnoj demokraciji i sekularizmu, jer su te institucije nastale na Zapadu (Cagaptay, 2016). Islamističke vjerske ustanove koje nisu u nadležnosti države iznimno su pogodne za radikalizaciju, no ni one kojima je država osnivač nisu isključene od mogućnosti ovakvog procesa (Franić, 2022). U Europi tako postoje džamije koje islamske zajednice kontroliraju i one koje ne kontroliraju. Središnje mjesto u onima koje nisu u nadležnosti države zauzimaju vjerske organizacije u kojima se ističe sektaška islamistička identifikacija - salafijska džihadistička ideologija, te su kao takve izrazito pogodne za regrutiranje mladih stranih boraca. Salafijski džihad također je više ideologija nego religija jer su njegove funkcije podudarne s onima koje nailazimo kod drugih ideologija. U kontekstu ideologije cilj salafijskih džihadista je podizanje svijesti kod muslimana da je njihova religija ugrožena i da im je dužnost održati je. Po njima je islam u stalnom vjerskom, političkom, vojnom, ekonomskom i kulturnom padu. Izvor tog pada nalaze u napadima i ponižavanju muslimana od svega što je nemuslimansko. To se pogodno iskorištava na tlu na kojemu vlada kršćanstvo. Još jedna

funkcija koja salafijske džihadiste svrstava u čistu ideologiju, pod okriljem služenja religije, je pokušaj stvaranja novog identiteta za svoje pristaše. Salafijski džihad pruža svojim pristašama novi osjećaj identiteta i pripadnosti u obliku članstva u nacionalnom entitetu. Upravo to stvara odličan prostor za radikalizaciju usađujući muslimanima na tlu Europe važnost njihovog identiteta i pripadnosti u globalnoj islamskoj zajednici koja nudi udobnost, dostojanstvo, sigurnost i čast 'potlačenim' muslimanima. Kao program njihovog djelovanja ističe se džihad. Uzdiže se mučeništvo kao krajnji način na koji se džihad može voditi (Kovač, 2006).

5.4.3. Online radikalizacija

Razvoj modernih tehnologija i novih medija omogućio je olakšani utjecaj teroristima na globalnoj razini. Prodan navodi kako „internet nudi komunikacijski prostor u kojem se teroristi mogu identificirati, novačiti, indoktrinirati i utjecati na potencijalne članove s pomoću različitih usluga dostupnih na internetu“ (Prodan, 2015, str. 96.) Slično pronalazi i Perešin navodeći da se „terorističke organizacije za potrebe indoktrinacije, regrutiranja, propagande, prikupljanja sredstava i vođenja psihološkog rata najviše oslanjaju na internet“ (Perešin, 2007, str. 93.). Tako olakšanom komunikacijom teroristi mogu doprijeti do osoba koje su pogodne za priključivanje terorističkoj organizaciji čime im se povećava broj a time i raste opasnost u globalnom društvu. Mreža ćelija, odjela i podskupina modernih terorističkih organizacija, smatra da je internet i idealan i vitalan za umrežavanje između i unutar grupa. Te prednosti nisu promakle terorističkim organizacijama te su svoju komunikaciju, propagandu, poduku i obuku preselile u online prostor.

U kontekstu interneta kao kanala za regrutiranja stranih boraca posebno se ističu društvene mreže. „Društvene mreže postale su idealnim alatima za radikalizaciju mladosti, a sve su glasnjiji pozivi na njihovo potpuno gašenje u nadi kako bi se obuzdala virtualna indoktrinacija ali i namicanje značajnih financijskih sredstava“ (Prodan, 2015, str. 134.). Stalni razvoj novih načina komunikacije putem društvenih mreža i sve veće sigurnosne enkripcije postale su alat vođama džihadističke ideologije da lako povećaju svoju vojsku. Kao takve, one olakšavaju širenje radikalnog sadržaja između istomišljenika i stvaraju osjećaja zajednice koji će se najviše svidjeti otuđenim pojedincima. Radikalne organizacije i skupine koriste platforme društvenih mreža za širenje slika o tome kako islamisti u današnje vrijeme pate u raznim sukobima izazivajući ljutnju i pojačavajući nezadovoljstvo publike. Islamska država bila je posebno učinkovita u korištenju kanala društvenih medija kao mjesta za novačenje i

mobiliziranje pojedinaca. Tijekom vrhunca sukoba u Siriji i Iraku, vrlo veliki broj europskih stranih boraca aktivno su koristili društvene mreže kako bi dokumentirali svoja iskustva i potaknuli druge da se pridruže cilju. Stupanjem u kontakt s mladim i nezadovoljnim muslimanima diljem svijeta džihadisti potiču online radikalizaciju (Beluhan, 2016). Opasnost od radikalizacije putem društvenih medija prepoznaje i Thompson koji navodi da analitičari i donositelji odluka uključeni u obavještajne poslove i nacionalnu sigurnost moraju biti angažirani na društvenim medijima kako bi mogli razumjeti nijanse načina na koji podli korisnici mogu iskoristiti prednosti društvenih mreža za radikalizaciju stanovništva. Ako terorističke skupine ili neprijatelji države koriste društvene medije za zapovijedanje, kontrolu i komunikaciju tijekom napada ili velikog događaja te primaju medijske sadržaje uživo putem usluga društvenih mreža, tada vladine agencije moraju ublažiti tu prijetnju (Thompson, 2011).

5.4.4. Radikalizacija među zatvorenicima

Među načinima na kojima se radikaliziraju i regrutiraju strani borci iz Europe ističu se i zatvori. Europski zatvori istaknuti su kao ključni tereni za novačenje, a u nekim slučajevima i kao baze za operaciju među pojedincima koji su prethodno bili uključeni u nasilne i kriminalne aktivnosti.

Neumann tvrdi da zatvor predstavlja mjesto ranjivosti gdje pojedinci doživljavaju društvenu izolaciju ili osobne krize a obje su važni čimbenici rizika za radikalizaciju (Neumann, 2008). Izolirano okruženje zatvora, sposobnost stvaranja atmosfere zarobljene publike, odsutnost svakodnevnih smetnji i velika populacija nezadovoljnih mladih muškaraca, čini zatvor izvrsnim plodnim tlom za radikalizaciju. Zatvori također mogu okupiti počinitelje terorizma s drugim vrstama kriminalaca i tako stvoriti ogroman potencijal za teroristički cilj. U kontekstu zatvora, politički motivirani prijestupnici i 'obični' kriminalci mogu razmjenjivati informacije i prenositi vještine o oružju, izbjegavanju vlasti i sudjelovanja u nasilju. Zatvori su veoma bitna karika radikalizacije. Oni povezuju radikale s drugim radikaliziranim vršnjacima izvan bilo kojeg institucionaliziranog vjerskog kruga i olakšavaju reinterpretaciju zločina kao legitimnog političkog procesa. Unatoč postojanju argumenata i primjera iz prakse koji govore u prilog činjenici da se radikalizacija događa u zatvorima, nijedna studija do sada nije istražila relativnu važnost zatvora u procesu radikalizacije džihadista. Ipak, govoreći općenito o procesu radikalizacije zatvori se ne smiju izostaviti.

5.5. Fenomen 'džihadističke žene'

Pojavom slika žena ISIS-a na društvenim mrežama u borbi na Bliskom istoku s oružjem u rukama, 2015. godine, počela su i prva znanstvena istraživanja o ovome fenomenu. Koliko je žena iz zapadnih zemalja otišlo u zemlje pogođene sukobom pouzdano se ne zna a pogotovo ne postoje podaci za žene iz šire regije Bliskog istoka (Despot, 2015). Procjene iz 2015. godine govore da je sirijskih žena boraca bilo između 60 i 70 (Andonov, Mikac, & Mamić, 2014). Iako uključivanje žena u borbe na Bliskom istoku tada nije bilo nova pojava, svakako je tek tada postalo jasno koliko je došlo do promjene patrijarhalne strukture i tradicionalne islamske rodne ideologije u kojoj su se žene u terorističkim organizacijama imale ulogu majki i supruga. Bilo je očito da je ISIS ukinuo ideološka ograničenja regrutiranja žena boraca. To su učinile i ostale džihadističke organizacije kao što su Al-Shabaab, Al Qaeda i Tahrik-e-Taliban Pakistan. Žene borci su narednih godina sve više popunjavale njihove redove kao planeri operacija, propagandisti ili jednostavno kao borci.

Priznaje se da su žene uključene u ISIS dobrovoljno “nerazmjerno pogođene posljedicama radikalizacije i terorizma i da je ISIS počinio gnusne zločine protiv žena, koristeći seksualno nasilje kao sredstvo za ugrađujući koncept inferiornosti i provodeći vladavinu terora unutar svog teritorija“ (Havlicek, 2015). Međutim, unatoč globalnom publicitetu ovih zločina, mnoge žene odluče prisegnuti na vjernost ISIS-u putujući na Bliski istok. Novost u taktici i organizaciji ženskih uloga unutar ISIS-a otežava utvrđivanje stupnja do kojeg su žene uključene u terorističke akte, uz opću podršku organizacije. Mnoge od tih žena preuzimaju uloge domaćica, majki i njegovateljica. Druge preuzimaju aktivnu ulogu u terorističkim djelima u ime skupine (Van Ginkel & Entenmann, 2016). Matične zemlje često uskraćuju tim ženama ulazak i oduzimaju im državljanstvo zbog potencijalne prijetnje koju mogu predstavljati kao prijašnje članice organizacije.

Speckard i Ellenberg objašnjavaju da žene često putuju u Siriju i Irak kako bi sudjelovale u ISIS-u iz mnogih razloga kao i muškarci. Oni uspoređuju muške i ženske ranjivosti, motivacije i iskustva unutar organizacije te ističu rodno uvjetovane iskustva pojedinih pripadnika ISIS-a, posebice vezano za njihove motive pridruživanja (Speckhard & Ellenberg, 2020). Ove motivacije, koje podupiru i mnogi drugi znanstvenici, uključuju osjećaj potlačenosti od strane Zapada, želju za značajnim samoidentitetom i želju za sudjelovanjem u tzv. kalifatu. Također, primjećuje se da je uobičajena motivacija specifična za mlađe žene privlačnost prema pojmu smislene i ispunjavajuće romantične veze. Međutim, Saltman i Smith se slažu da

motivacija za pridruživanje ISIS-u daleko nadilazi jednodimenzionalnu želju za brakom s džihadističkim borcem (Saltman & Smith, 2015).

Vlade i organizacije koje imaju za cilj stvoriti protuterorističke alate pogrešno su shvatile uključenost žena u nasilni ekstremizam, stvarajući politiku koja žene doživljava ili kao pasivne pomoćnike i žrtve ili kao osobe s devijantnim ponašanjima koja prkose rodnim normama. Ovo iskrivljeno razumijevanje udaljava od pojma džihadističke žene koja djeluje i sudjeluje u terorističkim djelima. Priča o džihadističkoj nevjesti koja se pojavila u medijima prikazuje džihadističke žene kao sudionice svojim radikalnim muževima, a ne kao pojedince koji su odgovorni za ulogu koju igraju u ekstremizmu (Jackson, 2022).

6. ZAKONSKI OKVIR KRIMINALIZIRANJA RADIKALIZACIJE I ODLASKA STRANIH BORACA S TLA EUROPSKE UNIJE

Od 2012. godine broj odlazaka s područja Europe u sukobom pogođena područja znatno je porastao. Ginkel prema dostupnim podacima procjenjuje da je od 2014. godine do 2015. godine broj stranih boraca dosegao čak 30.000 boraca iz 104 zemlje (Ginkel, i dr., 2022). Iako je Bliski istok, prema Međunarodnom centru za proučavanje radikalizacije i političkog nasilja (engl. *International Centre for the Study of Radicalisation - ICSR*) i dalje najdominantniji izvor boraca, otprilike petina njih u Iraku i Siriji dolazi iz europskih država među kojima prednjače Belgija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka i Francuska (ICSR, 2016). Ovakav brzo rastući trend nedozvoljenih odlazaka građana Europske unije jasno je upozorio na potencijalnu sigurnosnu prijetnju koju ovaj fenomen može predstavljati za njenu sigurnost i borbu protiv terorizma. Stoga je 2016. godine definirana politika Europske unije za mapiranje fenomena i činjenica koje vode do odlaska boraca s njenog tla u područja sukoba kao i procjene i politike odgovora na moguće sigurnosne prijetnje Europskoj uniji i njezinim članicama.

6.1. Moguće prijetnje

Prijetnje koje su se našle pred Europskom unijom Ginkel je svrstao u četiri kategorije:

- Osobe koje putuju na Bliski istok u želji da postanu strani borci;
- Prijetnja koju predstavljaju te osobe kada se vrate u Europsku uniju sa stečenom vojnom obukom i iskustvom na bojnopolju;
- Utjecaj stranih boraca na društvenu koheziju unutar Europske unije;
- Prijetnja na tlu Europske unije koju bi mogao izvesti strani borac pošto mu je iz nekog razloga spriječen odlazak (Ginkel, i dr., 2022).

6.2. Razvoj politike usmjerene na strane borce

Četiri stupnja borbe protiv terorizma (predviđanje, sprečavanje, zaštita i odgovor) prizma su kroz koju se fenomen stranih boraca promatra iz perspektive Europske unije. Iako je politika borbe protiv terorizma započela još 2005. godine donošenjem Strategije Europske unije za

borbu protiv terorizma, fenomen stranih boraca se kao odvojena problematika pojavio tek 2013. godine. Europska unija je tada počela odgovarati na prijetnju odlaska i povratka stranih boraca s i na njezino tlo. Prema Vijeću Europe politika usmjerena na strane borce odnosila se na:

- Sprječavanje radikalizacije i ekstremizma;
- Učinkovito dijeljenje informacija s trećim zemljama;
- Odvratanje, otkrivanje i sprječavanje sumnjivih putovanja i
- Istraživanje i procesuiranje stranih boraca (Vijeće Europske unije, 2014).

6.2.1. Sprječavanje radikalizacije i ekstremizma

Iako je sprječavanje radikalizacije i ekstremizma bilo dio politike Europske unije još 2005. godine u okviru Strategije Europske unije za borbu protiv terorizma te ažurirana 2008. godine, 2014. godina je zahtijevala veću pozornost i revidiranje iste. Izmjene su išle u cilju jačanja borbe Europske unije a poseban fokus je stavljen na prevenciju radikalizacije i novačenja kao bitnog elementa sigurnosti. Prevencija, u središtu djelovanja, pravovremeno bi spriječila osobe da budu radikalizirane ili novačene u terorističke organizacije a takav plan na dugoročnom nivou doveo bi do toga da se u Europskoj uniji ne formiraju nove generacije terorista. Da bi se to ostvarilo potrebno je pratiti stalni razvoj načina radikalizacije i novačenja i prilagođavati akcije u skladu s njima. Prema konstatacijama iz dokumenata Vijeća Europe domaći teroristi, pojedinci koji podržavaju ekstremističku ideologiju povezanu s terorizmom, pojedinci koji djeluju samostalno, strani borci i bilo koji drugi oblik terorizma, kao i mobilizacijski i komunikacijski potencijal interneta i društvenih medija predstavljaju moguće kanale kroz koje bi moglo doći do radikalizacije i novačenja terorista (Vijeće Europske unije, 2014). Europska unija stoga treba provoditi zajedničke akcije koje će omogućiti suočavanje sa svakim novim načinom radikalizacije i novačenja. Načini prevencije koje nalaže strategija borbe Europske unije protiv radikalizacije i novačenja prvenstveno je na njezinim državama članicama koje su dužne razviti programe unutar nacionalnih politika uzimajući u obzir vlastite potrebe, ciljeve i mogućnosti. Europska unija svojim će državama članicama osigurati okvir suradnje i dijeljenja praksi na osnovu kojih se može doći do najboljeg odgovora za rješenje ovog problema. Dokumenti Vijeća Europe prepoznaju da je iskustvo iz proteklih godina pokazalo da učinkovita borba protiv radikalizacije i novačenja terorista zahtijeva uravnotežen pristup između mjera povezanih sa sigurnošću i napora u rješavanju onih čimbenika koji mogu stvoriti okolinu pogodnu za radikalizaciju i novačenje za terorizam (Vijeće Europske unije, 2014). Konkretni

koraci koje je Europska unija učinila u prevenciji radikalizma i nasilnog ekstremizma od okvirne Strategije protiv terorizma iz 2005. pa do danas bili su: uspostava Mreže za osvješćivanje o radikalizaciji (engl. *Radicalisation Awareness Network* - RAN), uspostava Komunikacijskog savjetodavnog tima za borbu protiv online radikalizacije i uspostava Europolovog strateškog tima za otkrivanje internet terorizma.

6.2.1.1. Mreža za osvješćivanje o radikalizaciji (RAN)

Mreža za osvješćivanje o radikalizaciji (RAN) povezuje praktičare prve linije diljem Europske unije koji svakodnevno rade s onima za koje smatraju da su osjetljivi na radikalizaciju i novačenje. Prvu liniju čine učitelji, profesori, policajci i slični društveni djelatnici koji imaju primarni doticaj sa društvom i prvi mogu detektirati mogućnost osobe da se angažira u radikalnim i ekstremističkim organizacijama. RAN je osnovan 2011. godine a do danas pridružilo mu se 6000 stručnjaka iz različitih država članica Europske unije (Europska komisija, 2024). Ovi stručnjaci, nazvani praktičari prve linije, okupljaju se kako bi odgovorili na lokalne izazove ili specifična pitanja koja su vezana za radikalizam i ekstremizam. RAN radi na osnovu Zbirke u kojoj je predstavljena metodologija, praksa i naučena lekcija iz svakog mogućeg slučaja radikalizacije. Rezultati rada RAN-a pružaju stručnost i iskustvo u borbi protiv fenomena stranih boraca. Jačanje odgovora Europske unije na radikalizaciju i ekstremizam ubraja korištenje rezultata RAN-a među deset ključnih područja djelovanja Europske unije u cilju pomoći članicama u borbi protiv radikalizacije i ekstremnog radikalizma (Europska komisija, 2014).

6.2.1.2. Komunikacijski savjetodavni tim za Siriju (SSCT)

Potaknuta Vijećem za pravosuđe i unutarnje poslove, Europska komisija je odlučila dodijeliti značajan iznos novca za pomoć državama članicama, na njihov zahtjev, za razvoj po mjeri strateške komunikacijske poruke za suzbijanje stalnih poziva ISIL-a putem interneta i društvenih medija europskim građanima da se pridruže njihovim redovima. U tu svrhu 2015. godine osnovan je Komunikacijski savjetodavni tim za Siriju (engl. *Syria Strategic Communication Team* - SSCT). Rad Komunikacijskog savjetodavnog tima baziran je na komunikaciji o sprječavanju nasilnog ekstremizma, usvojenoj 2014. godine. Europska komisija tada je pokrenula okrugli stol koji okuplja stručnjake koji bi raspravljali o suradnji između

industrije, vlade i civilnog društva kako bi razmijenili ideje o načinima borbe protiv online radikalizacije (Vijeće Europske unije, 2014). Komunikacijski savjetodavni tim ima zadatak identificirati područja u kojima Europska unija, njezine države članice i industrija mogu surađivati. Povećano razumijevanje i slaganje o prijetnjama i odgovorima na prijetnje, posebno o ulozi interneta i društvenih medija u sirijskom sukobu, pokazali su se korisnima, budući da mnogi potencijalni strani borci inspiraciju za borbu dobivaju upravo na njima. Osim toga, uloženi su napor za otkrivanje i uklanjanje ekstremističkih sadržaja s interneta i društvenih mreža.

6.2.1.3. Jedinica za prijavljivanje neprihvatljivog internetskog sadržaja (IRU)

Jedinica EU za prijavljivanje neprihvatljivog internetskog sadržaja (engl. *Internet Referral Unit - IRU*) djeluje u sklopu Europolovog Centra za borbu protiv terorizma i „ne samo da daje strateške uvide u džihadistički terorizam, već također pruža informacije za korištenje u kaznenim istragama“ (Europol, 2015). IRU je usmjeren je ka otkrivanju zlonamjernog sadržaja na internetu. U tom smislu ovaj Europolov odjel provjerava stranice na internetu i društvenim mrežama koji sadrže propagandu i elemente koji bi mogli privući osobe s teritorija Europske unije da se unovače u terorističke organizacije na Bliskom istoku, ali i stalno pregledava i uklanja s interneta sadržaj koji ima bilo kakve veze s terorizmom. IRU ima sljedeće temeljne zadatke:

- Strateškim i operativnim analizama davati potporu nadležnim tijelima Europske unije;
- Označiti i spriječiti širenje terorističkog ili bilo kakvog drugog nasilnog ekstremističkog sadržaja na internetu;
- Otkriti i tražiti uklanjanje sadržaja koji se koristi za privlačenje migranata i izbjeglica a kreiran je od strane krijumčarskih mreža i
- Brzo provođenje i podrška procesu upućivanja, u bliskoj suradnji s industrijom (Europol, 2015).

6.2.2. Učinkovito dijeljenje informacija s trećim zemljama

Učinkovito dijeljenje informacija s trećim zemljama odnosi se na uspostavu sustava dijeljenja informacija Europske unije sa zemljama koje nisu njezine članice a te zemlje se nalaze

zemljopisno blizu Bliskog istoka. I ovaj zadatak nalazi se na Europolu koji 2016. godine pokrenuo platformu za razmjenu informacija i koordinaciju prekogranične istrage s fokusom na strane borce, praćenje ilegalnog oružja i financiranje terorizma. Budući da Europol nema izvršne ovlasti, odnosno on ne može direktno uhititi kriminalce, ovaj sustav razmjene informacija s trećim zemljama služi kao „centar za razmjenu informacija o kriminalnim aktivnostima i za koordinaciju te operativnu i stratešku potporu kaznenim istragama koje provode države članice“ (Europski revizorski sud, 2021). Europol je u tom smislu od 1999. godine do 2017. godine napravio sedamnaest operativnih sporazuma za razmjenu informacija s trećim zemljama (SAD, Kolumbija, Kanada, Švicarska, Lihtenštajn, Monako, Island, Norveška, Moldavija, Ukrajina, Gruzija, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Albanija, Sjeverna Makedonija i Australija) a od 2018. godine otvorio je pregovore za operativne sporazume s osam dodatnih zemalja koje nisu članice Europske unije. Od 2018. godine pa do danas otvoreni su pregovori o operativnom sporazumu za razmjenu informacija s Turskom, ali još nisu započeli pregovori s ključnim zemljama po pitanju stranih boraca poput Maroka, Alžira, Egipta, Jordana, Izraela i slično (Europski revizorski sud, 2021).

6.2.3. Odvratanje, otkrivanje i sprječavanje sumnjivih putovanja

Što se tiče odvratanja, otkrivanja i sprječavanja sumnjivih putovanja, ova sigurnosna mjera je sadržana u Schengenu druge generacije. U sklopu Schengena druge generacije, 2013. godine, pušten je u rad Schengenski informacijski sustav druge generacije (engl. *Schengen Information System II* - SIS II). Svrha Schengenskog informacijskog sustava II je omogućiti državama članicama schengenskog prostora da uspostave zajedničku politiku nadzora ulaska u schengenski prostor i tako olakšaju slobodno kretanje svojih državljana uz održavanje javnog reda i sigurnosti. Glavna svrha baze podataka je osigurati visoku razinu sigurnosti unutar schengenskih država u nedostatku unutarnjih graničnih kontrola, dopuštajući nadležnim nacionalnim tijelima, kao što su policijske snage i granične policijske snage, da unesu i pregledaju upozorenja o osobama ili predmetima koji putuju kroz teritorij Europske unije. Ovaj sustav sastoji se od:

- Središnjeg sustava – sustava koji se nalazi na razini Europske unije i uključuje informacije s cijelog teritorija Europske unije,
- Nacionalnog sustava – sustava koji se uspostavlja na nacionalnoj razini, odnosno sustava određene države članice Europske unije

- Komunikacijske infrastrukture između središnjeg i nacionalnog sustava – virtualna šifrirana mreža namijenjena razmjeni podataka između država članica i krovne udruge Europske unije (CNIL, 2021).

6.2.3.1. Žarišne putničke točke (FTP)

Dok je Schengenski informacijski sustav II. omogućio odvratanje, otkrivanje i sprječavanje sumnjivih putovanja unutar Europske unije, stvaranje Žarišnih putničkih točaka (engl. *Focal Point Travelersa* – FPT) od strane Europol omogućio je odvratanje, otkrivanje i sprječavanje sumnjivih putovanja između Europske unije i trećih zemalja. Ovdje se radi o alatu kojima se detektiraju sumnjiva putovanja iz EU prema trećim zemljama ili pak putovanja sumnjivih osoba iz trećih zemalja u EU. Europol koristi analitički alat s ciljem prikupljanja, analiziranja i dijeljenja poznatih podataka o novačenju i omogućavanju putovanja osumnjičenih osoba kao putnika na koje se treba fokusirati. Dok svih 28 država članica EU-a sudjeluje u ovom sustavu, čini se da njegova uporaba diljem EU-a varira: do 30. studenoga 2015. otprilike polovica svih doprinosa potječe iz samo pet država članica i jedne pridružene treće zemlje. Ipak, do tog trenutka bili su zabilježeni poznati detalji o 2 081 potvrđenom stranom terorističkom borcu. Interpol značajno pridonosi središnjoj točki, s preko 3 000 prijavljenih pojedinaca do rujna 2015. godine (Europski parlament, 2016).

6.2.4. Istraživanje i procesuiranje stranih boraca

Europska unija istragu i kazneno gonjenje stranih boraca stavlja kao prioritetnu politiku protiv stranih boraca. Ključni dio za ovaj prioritet je bila potreba za ažuriranjem Okvirne odluke Vijeća EU-a iz 2002. godine koja nije sadržavala odgovore na tada nove pravne izazove – strane borce. U 2017. godini, Europska komisija dogovorila je novom Direktivom (EU) 2017/541 o suzbijanju terorizma koja je zamijenila spomenutu Okvirnu odluku o borbi protiv terorizma i učinila veliki napredak unutar EU-a. Direktiva je donesena 2017. u svrhu odgovora na rastuću prijetnju od terorizma povezanu prvenstveno s pojedincima koji putuju u inozemstvo u svrhu terorizma i koji po povratku predstavljaju prijetnju. U tu se svrhu Direktivom od država članica traži da poduzmu nove mjere borbe protiv terorizma, uključujući inkriminiranje kaznenih djela kao što su putovanje u svrhu terorizma ili pohađanje obuke za terorizam. Iako ova direktiva

obuhvaća i fenomen stranih boraca, ona je dio nešto općenitije borbe EU-a protiv terorizma nego što je ciljana direktno na strane borce.

6.3. Obrambena politika država članica od fenomena odlaska boraca na strana ratišta

Pored politike Europske unije kao regionalnog okvira i same su države članice razvile svoje nacionalne politike koje uključuju borbu protiv terorizma, stranih boraca i radikalizacije. Opći je dojam da zemlje na raspolaganju imaju širok skup sigurnosnih i zakonodavnih mjera za sprječavanje i suzbijanje fenomena stranih boraca. Nakon terorističkih napada u siječnju 2015. godine u Parizu, države članice su ojačale ili najavile ojačanje svojih mjera sigurnosti i rada obavještajnih službi uključujući i transnacionalne zločine. Granične kontrole imaju pojačane kontrole i sva imena osoba koje putuju unose se u sustav predviđen za to. Proširene su i metode posebne istrage. Zemlje članice Europske unije nastoje u posljednje vrijeme donijeti što više upravnih mjera, čak i ako one nisu usmjerene na strane borce. Svih 27 država članica u skladu s okvirnim odlukama Europske unije ima kriminalizirano financiranje terorizma (Argomaniz, 2010). Dvadeset dvije države članice kriminalizirale su sudjelovanje u ili vodstvo terorističke skupine. Angažiranje za teroristički cilj je kriminalizirano u dvadeset država članica. Dvadeset i tri države članice su kriminalizirane poticanje i/ili veličanje terorizma te pružanje terorističke obuke, dok četrnaest država članica ima kriminalizirao izvođenje terorističke obuke na svome teritoriju. Ostale države članice u procesu su razvoja zakonodavstva u tom pogledu. Konačno, samo devet država članica putovanja stranih boraca definira kao kazneno djelo (Vijeće Europske unije, 2014). Mjere koje se koriste i o kojima se raspravlja mogu općenito biti podijeljene u tri kategorije: kaznene odredbe, administrativni alati preventivne ili kaznene prirode i 'blage' mjere suzbijanja ili borbe protiv radikalizacije (Europski parlament, 2016). Sve države članice kriminalizirale su ili su u procesu kriminalizacije fenomena stranih boraca u svom nacionalnom zakonodavstvu. Međutim, ove kaznene odredbe protiv stranih boraca iako su u teoriji moguće, takvi slučajevi nailaze na različita pravna ograničenja i poteškoće u praksi. Ta pravna ograničenja i poteškoće u praksi odnose se na:

- Ograničenja nadležnosti – U svim državama članicama Europske unije koje su ratificirale Rimski statut na temelju kojega je nastao Međunarodni kazneni sud (ICC), strani borci kazneno odgovaraju po pojmu 'međunarodnog zločina', ratne zločine,

zločine protiv čovječnosti i genocid, počinjene izvan granica EU. Međutim, u svibnju 2014. Rusija i Kina stavile su veto na rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a, koju su kreirale europske države, a u kojoj se osuđuju potezi sirijske vlade. Što se tiče 'običnih' i kaznenih djela povezanih s terorizmom (definirana u kaznenim zakonima ili posebnim zakonodavstvom o borbi protiv terorizma), mogu ih kazneno goniti pojedine države članice uz uvjet da je kazneno djelo počinjeno na njihovom teritoriju (načelo teritorijalnosti), od strane svojih državljana (načelo aktivne nacionalnosti) ili protiv svojih državljana (načelo pasivnog državljanstva). To znači da osobe koje nisu državljani određene države a koje počine zločine izvan EU mogu slobodno izbjeći kazneni progon. Stoga se u EU takva nadležnost može primijeniti samo za 'međunarodne zločine'.

- Administrativne mjere - Neke države članice, uključujući Dansku, Francusku, Njemačku i Nizozemsku predviđaju oduzimanje putnih isprava pojedincima za koje postoji sumnja da imaju interes za džihadističke aktivnosti. To je ograničeno na državljane država članica, dok se strancima na njihovu teritoriju može poništiti dozvola boravka ili izreći zabrana napuštanja zemlje ili ulaska u nju. Ovdje je važno napomenuti da istodobna primjena sudskih i upravnih mjera može imati neželjene posljedice, na primjer pri opozivu dokumenta upozorava se pojedinca da se nad njim vrši nadzor, čime se ometa istraga koja je u tijeku.
- 'Blage mjere' - Dok su neke zemlje članice dale prednost represivnom pristupu (npr. Francuska i Španjolska), druge su se odlučile za 'inkluzivni' model (Danska), oslanjajući se na blage mjere. Primjena takvih mjera na ovaj globalni prioritetni problem objašnjava se ograničenjima represivnog pristupa što dovodi do daljnjeg isključivanja već marginaliziranih skupina i time dovodi možda do još većih negativnih stavova koji mogu završiti radikalizacijom. Također, temelji se na premisi da pojedinci mogu predstavljati različite razine prijetnje društvima od kojih se neka uz podršku mogu vratiti normalnom životu. 'Blage mjere' imaju za cilj spriječiti radikalizaciju, reintegrirati već pogođene pojedince i ne produbljivati napetosti u marginaliziranom društvu. Na individualnoj razini, postoje programi rehabilitacije i psihološka podrška kako bi se pojedinac vratio u društvo ako njegova razina prijetnje nije velika. Vode se kampanje podizanja svijesti i nastojanja da se ojačaju odnosi s etničkim zajednicama i rizičnim obiteljima. Uključeni su različiti akteri poput policije, vjerskih ustanova, socijalnih radnika i nevladinih organizacija (Europski parlament, 2016).

7. FENOMEN POVRATKA STRANIH BORACA (GRAĐANA) EUROPSKE UNIJE U MATIČNE DRŽAVE

Europski građani koji su otputovali u zemlje Bliskog istoka koje se nalaze u sukobu i u kojima su terorističke skupine preuzele u kontrolu često se vraćaju u svoje matične zemlje iz kojih su i otišli u zemlje sukoba. Fenomen povratka stranih boraca poznat je još od 2012. godine. Ipak, 2019. godine i s porazom takozvanog kalifata, povratak stranih boraca, uključujući žene i djecu, izazvao je zabrinutost među kreatorima politike i javnosti Europske unije, očekujući da će masovni povratak terorističkih stranih boraca (engl. *Foreign Terrorist Fighters* – FTF) predstavljati veliki rizik za suvremenu Europu. Pad takozvanog kalifata uslijedio je nakon što su Sirijske demokratske snage (engl. *Syrian Democratic Forces* – SDF), podržane od strane Sjedinjenih američkih država (engl. *United States of America* – USA), potpuno povratile teritorije koje su se nalazile pod kontrolom Islamske države u ožujku 2019. godine. Pad kalifata označio je želju za povratkom velikog broja stranih terorističkih boraca, žena i djece u svoje matične zemlje. Turska, koja se nalazi na europskom tlu a dijeli zajedničku granicu sa Sirijom, je dugo bilo područje prelaska stranih boraca iz Europe u zemlje Bliskog istoka. Dodatno, Turska nije kriminalizirala putovanje u Siriju ili Irak, osim u slučajevima kada bi se mogla dokazati namjera da će se osoba koja odlazi pridružiti ISIS-u. Za državljane koji su se odlučili vratiti s Bliskog istoka u Tursku, a dokaže im se članstvo u terorističkoj organizaciji, tipična kazna bila je pet do deset godina. U praksi, međutim, odsluženo vrijeme kazne zatvora bilo je tri do četiri godine, prema "klauzuli o aktivnom kajanju" koja vraćenim stranim borcima omogućuje razmjenu informacija, uključujući svjedočenje protiv drugih za kraće kazne (Hassan, 2021). Turska je tako od točke kroz koju su strani borci odlazili postala točka njihovog povratka a Europska unija prisiljena je na brzo donošenje odgovora na fenomen povratka stranih boraca.

7.1. Izazovi povratka stranih boraca u europske zemlje

Suočavajući se s problemom povratka bivših stranih boraca i oslanjajući se na prethodno opisanu politiku sprječavanja radikalizacije i kriminaliziranja odlazaka na strana ratišta, samo se dio boraca uspio vratiti na područje Europske unije. Ostale osobe koje se nalaze na području Bliskog istoka i dalje se pokušavaju vratiti u svoje matične zemlje pa se posebna pozornost stavlja na ovaj fenomen kako bi se identificirali i analizirali izazovi povratka sa sigurnosnog,

pravnog i društvenog (socijalnog) aspekta. Kao posebna kategorija analizirat će se i fenomen povratka osjetljivih kategorija: džihadističkih žena i djece.

7.1.1. Sigurnosni aspekt povratka stranih boraca

Povratku stranih boraca u države članice Europske unije daje se velika pozornost u medijskim i političkim raspravama. Prvi korak koji su države članice kao jedinice, i Europska unija u globalu, trebale poduzeti da bi očuvali svoju sigurnost, bilo je identificirati razinu opasnosti koju sa sobom nose radikalizirani povratnici:

- Primarna razina opasnosti jeste opasnost od domaćeg terorizma koji vraćeni radikalizirani borci sa sobom mogu donijeti na europsko tlo.
- Pored povećane mogućnosti domaćeg terorizma koju sa sobom donose radikalizirani strani borci tu je i opasnost od dodatne radikalizacije koju vraćeni strani borci mogu provesti u svojim matičnim državama.
- Treća razina opasnosti nije tako strogo usmjerena na terorizam već je zapravo nešto općenitija i uključuje psihološko stanje povratnika koji su prisustvovali brutalnim terorističkim činovima i svakako predstavljaju osobe koje su sklone nasilju (Hoffman & Furlan, 2020).

Pad kalifata i povratak teritorija u Siriji nije kraj opasnosti od terorizma i radikalnih islamističkih skupina. Bivši strani borci koji su se vratili ili se žele vratiti u svoje matične države sa sobom nose ozbiljne sigurnosne prijetnje. Strani borci povratnici su pri svome odlasku doživjeli ekstremnu radikalizaciju i stekli vještine i veze koje ih čine potencijalno vrlo opasnima (McElroy, 2019). Njihov povratak u Europu je izrazito složen i težak problem koji sa sobom nosi različite sigurnosne izazove i povećanu mogućnost domaćeg terorizma. Stoga, države članice Europske unije imaju gotovo jednoglasno mišljenje o povratku stranih boraca kao sigurnosne prijetnje zemljama u koje se vraćaju. Sigurnosne agencije s razlogom su zabrinute kada strani borci dolaze natrag jer je većina njih prekaljena u bitkama, jako dobro obučena i internacionalno povezana (Willsher, 2018). Scenarij domaćeg terorizma počinjenog od strane bivših stranih boraca u matične zemlje naziva se i 'ISIS 2.0', odnosno definira se kao drugi val Islamske države koji se u ovom slučaju umjesto na stranom ratištu manifestira u domaćem terorizmu.

Pored povećanog potencijala za domaći terorizam, sigurnosni izazov postoji i od uloge povratnika u matičnim zemljama kao regrutera, odnosno osoba koje će radikalizirati i novačiti osobe u svojim matičnim državama u koje su se vratili. Cilluffo, Cozzens i Ranstorp su 2010. proveli studiju u kojoj se borci otišli na strana ratišta opisuju kao slavne osobe i heroji koji uživaju privlačnost među rizičnom populacijom i koji radikaliziraju nove regrute da se pridruže borbi (Cilluffo, Cozzens, & Ranstorp, 2010). Takvim stavom, čak i ako strani borci ne dođu izravno u planiranje ili izvršenje domaćih terorističkih napada nakon povratka, postoji jasna bojazan da će potaknuti druge, pogotovo rizične skupine, da se uključe u terorističke aktivnosti.

Konačno, treći sigurnosni izazov koji se nalazi pred zemljama u koje se strani borci vraćaju s Bliskog istoka je njihova povećana sklonost nasilju kao rezultat boravka u terorističkoj skupini. ISIS je poznat po nasilju koje i kada se promatra u medijima izaziva veliki stres javnosti. Kada se radi o osobama koje su prisustvovala ili čak činila brutalnosti koje izvodi ISIS, uključujući pokolje, odrubljivanja glava, silovanja i druge dobro poznate zlo djela, njihovo psihičko stanje sigurno ne može biti dobro (Vlašić, 2016). Drugim riječima, prijetnja koju predstavljaju povratnici mogla bi se potencijalno proširiti i izvan počinjenja terorističkih djela na općenitije oblike nasilnog ponašanja kao rezultat njihove kontinuirane izloženosti nasilju tijekom boravka na Bliskom istoku.

Unatoč ovim zabrinutostima glede sigurnosnih izazova koje predstavljaju strani borci povratnici, važno je napomenuti da se svi borci koji su otišli boriti u zemlje sukoba na Bliskom istoku ne vraćaju u svoje domovine nakon toga: neki strani borci poginu u borbi, dok se drugi razočaraju borbama ili neskladom između vjerskih ideala obećanih u ISIS-ovoj propagandi i stvarnost života u Siriji u kalifatu. Čak i među onima koji se vraćaju u domovinu, nisu svi strani borci motivirani za planiranje i izvođenje terorističkih napada. Zapravo, neki se ozbiljno vraćaju traumatizirani onim čemu su svjedočili i zbog ISIS-ove brutalnosti ili opće dinamike građanskog rata i zračnih napada koalicije na ISIS i teritorije koje drži ISIS.

7.1.2. Pravni aspekt povratka stranih boraca

Pored regionalne politike Europske unije i nacionalnih politika država članica koje kriminaliziraju radikalizaciju i odlazak na ratišta Bliskog istoka, zakonska regulativa dotakla se i pitanja povratka bivših stranih boraca u matične države. To se prvenstveno očituje u kaznenom progonu i zatvaranju bivših stranih boraca te opozivu njihovog državljanstva.

Kazneni progon stranih boraca često nije moguć jer nedostaje dokaza. Mjere za kazneni progon stranih boraca u suštini su iste kao one koje vrijede za 'domaće teroriste', odnosno osobe koje nisu napuštale domovinu a od njih postoji opasnost da će izvesti teroristički čin. Neke razlike postoje samo u sadržaju kao što je uključivanje određenih aspekata vezanih uz putovanja i aktivnosti u Siriji i Iraku kao dio procjena rizika (Perešin & Pisoui, 2022). Kada je riječ o kaznenom programu, Europska unija i njezine države članice ne prave razliku između muškaraca i žena. Europska unija je davno odustala od pojma žene kao žrtve ili nekoga tko je bio prisiljen otići i pristupile su ženama kao aktivnim stranim borcima. Kazneni progon stranih boraca koji se vraćaju s Bliskog Istoka za temeljne međunarodne zločine koje su počinili neće samo ispuniti pravnu obvezu država članica EU da kazneno gona najozbiljnije međunarodne zločine, zločine protiv čovječnosti, ratne zločine ili zločin genocida, već će također dovesti do prilagođenijeg pristupa, dužih kazni i pune kaznene odgovornost počinitelja. Prepoznavanjem i imenovanjem ovih zločina onakvima kakvi jesu, donosi se pravda žrtvama. Postojeće nacionalno pravosuđe i nacionalno pravo u razvoju praksa uključuju slučajeve članstva u terorističkoj organizaciji ili bilo koje drugo terorističko djelo koje je se dotiče kaznenog djela ratnog zločina, nečovječnog postupanja prema mrtvim osobama, pljačke i novačenje djece u vojsku, ubojstvo kao zločin protiv čovječnosti i ubojstvo kao zločin genocida (Perešin & Pisoui, 2022). Prikupljanjem dodatnih dokaza nakon pada tzv. kalifata, poput svjedočanstava i internih dokumenata, lakšeg dolaženja do svjedoka i rada na međunarodnom nivou s civilnim društvom ili korištenjem informacija iz otvorenih izvora, procesuiranje najtežih međunarodnih zločina postaje odlučnije. Usredotočujući se na oba aspekta ponašanja terorističkih skupina u zemljama Bliskog Istoka: borbu protiv terorizma i temeljne međunarodne zločine; međunarodne kriminalističke jedinice djeluju bliže i potiče suradnju i koordinaciju. Kako bi se kaznili odgovorni počinitelji za države članice EU je od velike važnosti da razmjenjuju informacije i dobre prakse jedni s drugima, čemu može pridonijeti podrška Europske mreže kontaktnih točaka u pogledu osoba odgovornih za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine (engl. *Genocide Network*), Eurojusta i Europolu. Pitanje samog zatvaranja stranih boraca vraćenih u matične države u Europskoj uniji ovisi o državi i individualnim okolnostima samog stranog borca - usvajaju se različiti zatvorski režimi ali svi uključuju uobičajeno zatvaranje, odvajanje u namjenske jedinice i/ili zatvore i izolaciju (Perešin & Pisoui, 2022). Također, u Europskoj uniji mnoga državljanstva osoba koje su se otišle boriti na Bliski istok su opozvana ili država nije preuzela odgovornost za povratak jer pojedinac nije imao državljanstvo države članice Europske unije dok je tamo živio.

7.1.3. Društveni aspekt povratka stranih boraca

Pored sigurnosnih i pravnih izazova povratka bivših stranih boraca, države članice Europske unije pred sobom imaju i društvene (socijalne) izazove koje trebaju riješiti. Da bi se pristupilo rehabilitaciji, socijalizaciji i reintegraciji stranih boraca koji su se vratili u matične države potrebno je prvenstveno pristupiti procesu deradikalizacije stranog borca. Osoba koja je pristupila terorizmu u sebi ima „duboko ukorijenjen ekstremizam u idejama identiteta, psihosocijalnoj dinamici i praktičnim razmatranjima“ (Holmer & Shtuni, 2017, str. 5.). Mnogi znanstvenici se slažu da se odmak od predanosti nasilnom ekstremizmu često događa nakon razdruživanja s grupom koja dijeli ciljeve i interese. Dakle, udaljavanje od grupe obično prethodi deradikalizaciji, ali je ne osigurava (Horgan, 2008). Međutim, sam povratak stranog borca u matičnu državu, koji bi u suštini označio odvajanje od grupe s istim nasilnim uvjerenjima, definitivno nije garant za dezangažman i deradikalizaciju zato što njegova pripadnost nije ograničena na formalno članstvo u grupi ili članstvom na određenom mjestu. Drugo, pojedinac se često vraća zajednici i društvenim mrežama u kojoj se ili na kojima se prethodno i radikalizirao. Osoba može biti razočarana u grupu kojoj je pristupila ili čak traumatizirana iskustvom nasilja, ali mnoge okolnosti koje su dovele do angažmana još uvijek postoje. Nadalje, čin sudjelovanja u nasilnom sukobu duboko je promijenio identitet i pogled osobe i usadio joj osjećaj lojalnosti i odanosti prema suborcima. Put do rehabilitacije, stoga, ne odnosi se samo na promjenu pojedinca, tj. njegovog načina razmišljanja, nego i promjenama u društvenim odnosima i okolnostima. Tako Garfinkel tvrdi da je pristup grupi socijalne podrške i prijemčivom okruženju koji omogućuje istinsko odvajanje i stvaranje novog identiteta vitalno za stranog borca koji se vraća u matičnu državu (Garfinkel, 2007). Znanstvenici, poput Bjorga, koji su motive za povratak stranih boraca pronašli u njihovu razočarenju, međugrupnim sukobima, ozljedama, želji za ponovnim povezivanjem s obitelji, tvrde da takvi strani borci imaju više stabilnosti (Bjorgo, 2002). Drugi, poput Finka i Hearne, primjećuju da je povratak često potaknut traumatičnim događajem, pružajući kognitivni otvor za promjenu (Fink & Hearne, 2008). S obzirom na ovu dinamiku, odvajanje i deradikalizacija koji su prvi korak ka ponovnoj socijalizaciji zahtijevaju trajan i usklađen napor. U nedostatku takvih programa, recidivizam je vrlo vjerojatan među mladima nakon izlaska iz zatvora. Čak i ako se ne vrte nasilju, njihov identitet boraca može inspirirati i dodatno radikalizirati druge. Društvene grupe mogu igrati snažnu ulogu u pomaganju izgradnje povećane otpornosti od nasilnog ekstremizma u svojim zajednicama (Holmer & Shtuni, 2017).

7.2. Programi rehabilitacije i reintegracije bivših stranih boraca

Napori da se rehabilitiraju i ponovno integriraju u društvo oni koji su sudjelovali u nasilnim skupinama su implementirani u mnogim kontekstima posljednjih desetljeća (Holmer & Shtuni, 2017). Programi nude lekcije koje su važne za razvoj učinkovitih programa nakon pritvora za strane borce povratnike i one osuđene za terorizam i međunarodne zločine. To su sjevernoeuropski "izlazni" programi koji ciljaju na pripadnike nasilnih desničarskih skupina i kriminalnih skupina. Broj programa osmišljenih za zatvorske i postpritvorske uvjete povećao se posljednjih godina, osobito diljem Europe, u nastojanju da se odgovori borcima povratnicima s Bliskog Istoka (Holmer & Shtuni, 2017). Međutim, dokazi o utjecaju u ovoj fazi su ograničeni. Jedan od ključnih izazova u mjerenju učinkovitosti programa rehabilitacije i reintegracije je vrijeme koje je potrebno za procjenu učinka programa: teško je dobiti dugoročne podatke. Nadalje, definicija recidivizma je problematična u kontekstu programa deradikalizacije jer odustajanje od nasilja nije pokazatelj napuštanja ideologije (Horgan & Taylor, 2012). Oni koji evoluiraju u nenasilne ekstremiste možda neće izravno sudjelovati, ali ipak mogu pomoći radikalizaciji drugih ili u unaprjeđivanju ciljeve pokreta. Bilo koji slučaj recidivizma stranog borca u nasilje, osobito ako se manifestira terorističkim napadom, može biti opasan za programe i potkopati političku volju i potporu javnosti potrebnu za napredak programa reintegracije. Ipak, reintegracija je nužna komponenta svake sveobuhvatne strategije za suzbijanje nasilnog ekstremizma (engl. *Countering Violent Extremism* - CVE) i ključna za izgradnju otpornijih zajednica.

7.2.1. Europskih izlazni (*off-ramp*) programi

Tijekom posljednja dva desetljeća, Njemačka, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo i skandinavske zemlje razvile su i implementirale niz izlaznih ili *off-ramp* programa za članove kriminalnih i desničarskih skupina. Izvorno usmjeren na lokalne bande, neonaciste i kvazi-kriminalne skupine s jakim identitetom i društvenim vezama, neki od ovih programi su posljednjih godina namijenjeni za rješavanje nasilnih vjerskih ekstremističkih skupina. Djeluju i kao preventiva i kao pokušaji odvajanja od nekih koji sudjeluju u programima a nisu značajno sudjelovali u nasilnim aktivnostima ili su bili zatvoreni. Europskim *off-ramp* programima (kao što su *Slotevaart* u Nizozemskoj, *Mreža za prevenciju nasilja*, *Hayat*, te *EXIT Deutschland* u Njemačkoj, *Aarhus* model u Danskoj i *Fryhuset* u Švedskoj) je zajedničko to što su razvijeni u

zemljama s jakom predanošću vlade idejama individualnih ljudskih prava i socijalne skrbi (Koehler, 2013). Zatvori i praksa izricanja kazni, posebno u nordijskim zemljama, pokazuju snažnu sklonost rehabilitaciji i pružanju prilika bivšim stranim borcima za izgradnju novih života i postankom produktivnim članovima društva. Ovaj rehabilitacijski etos omogućuje izdašno financiran aparat socijalne skrbi, u kojem vlada financira i upravlja psihosocijalnom skrbi i može se iskoristiti za te ciljeve, kao i za obuku vještina i programe zapošljavanja stranih boraca (Holmer & Shtuni, 2017). Ovi europski izlazni programi su, u određenom smislu, izdanak normaliziranog rehabilitacijskog pristupa na zatvaranje i naknadnu skrb. Uglavnom koriste psihosocijalne modalitete i oslanjaju se na individualno mentorstvo i personalizirane intervencije s naporima da poprave obiteljske veze i odnose u zajednici te izgrade tehničke vještine relevantne bivšem stranom borcu kako bi sutra mogao pronaći posao. Ovaj angažman, kao takav je dugoročan. U nekim slučajevima, kada se odvajanje od nasilne skupine smatra fizičkom prijetnjom, ti programi pomažu u preseljenju pojedinca ili pružaju druge oblike sigurnosti. Izlazni programi također su većinom dobrovoljni. To je njihova značajna karakteristika uspjeha, jer su mnogi od onih koji sudjeluju već napredovali u određenom kognitivnom smislu prema odvajanju od grupe i aktivno traže pomoć. Programi se oslanjaju na odgovoran i na povjerenju temeljen odnos između pružatelja skrbi i lokalne vlasti (Butt & Tuck, 2014). Uspjeh ovih programa uvelike oslanja na resurse i stručnost koji su značajka programa socijalne skrbi općenito u Europi, ali također imaju koristi i od drugih čimbenika jedinstvenih za europski kontekst. Programi su se izvorno obraćali pripadnicima marginaliziranih skupina koje su predstavljale mali podskup društva. U relativno malom opsegu, personalizirano mentorstvo i podrška su mogući, ali Holmer i Shtuni ove programe smatraju neodrživim kada se uzme u obzir veliki broj stranih boraca koji se žele vratiti. Nadalje, osmišljeni su europski izlazni programi koji su izvorno zamišljeni obratiti se članovima skupina čije ideologije i aktivnosti nisu bile široko popularne. Može se omogućiti pomoć da se pojedinac odmakne od predanosti nasilju popravljanjem odnosa, pod pretpostavkom da same zajednice ne vide vrijednost u ideologiji i praksi nasilnih ekstremističkih organizacija. Konačno, ulaganje u praktični aspekt razvoja vještina može biti kontraproduktivna vježba koja samo potiče frustraciju ako nema dostupnih radnih mjesta za povratnike koji prođu programe rehabilitacije. S druge strane, osiguranje radnih mjesta bivšim stranim borcima je kontroverzna značajka programa: može potaknuti percepciju domaćeg stanovništva da su bivši strani borci nagrađeni za svoje aktivnosti, ili da dobivaju nepravednu prednost nad drugima u zajednici (Holmer & Shtuni, 2017).

7.2.2. Globalni UN-ovi programi razoružanja, demobiliziranja i reintegracije (DDR)

Tijekom posljednjih dvadeset godina, napori da se borci demobiliziraju, razoružaju i reintegriraju u društvo nakon prestanka neprijateljstava (engl. *Disarmament, demobilisation and reintegration - DDR*) postali su sastavne komponente mirovnih procesa. Posebno su Ujedinjeni narodi, kroz svoje mirovne operacije, pokrenuli brojne programe DDR-a. Ovi programi uključuju napore prikupljanja i zbrinjavanja oružje, odvajanja boraca od njihove vojne pripadnosti i pomoć u njihovu prijelazu u status civila putem socijalne i ekonomske pomoći (UN, 2014).

Određene značajke prakse DDR-a služe za informiranje o naporima za reintegraciju stranih boraca nakon pritvora. Radi se o naporima za postkonfliktnu reintegraciju koja je usredotočena na ekonomsku pomoć i potporu zapošljavanju, često shvaćenu kao veći napor za politički i društveni oporavak. U slučaju reintegracije bivših stranih boraca u okruženje bez pritvora, vlada i organa za provođenje zakona moraju pažljivo upravljati. Ako su strani borci prisiljeni na program a program naglašava upravljanje prijetnjama i prikupljanje obavještajnih podataka, manje je vjerojatno da će napori reintegracije uspjeti (UN, 2014). Napori DDR programa povećali su svijest o utjecaju nasilja nakon sukoba te o tome kako emocionalni i psihološki ožiljci rata često predstavljaju značajne prepreke društvenoj reintegraciji. Ova situacija naglašava važnost modaliteta psihosocijalnog tretmana kao dio sveobuhvatne strategije reintegracije i priznanje da trauma ako se ne liječi može predstavljati prepreku reintegraciji i povećati ranjivost na recidivizam (Holmer & Shtuni, 2017). DDR stručnjaci tvrde da se reintegracija mora dogoditi paralelno s društvenim, ekonomskim i političkim oporavkom, inače se uvjeti koji su potaknuli nasilje neće promijeniti (UN, 2014). Ovo je posebno bitno za programe reintegracije u kontekstu nasilnog ekstremizma gdje sukob nije završen. Napori na reintegraciji moraju biti usklađeni s programima koji djeluju na regionalnim i nacionalnim razinama, baviti se strukturnim uvjetima i dinamikom zajednice koja omogućuju radikalizaciju.

Iako mnogi stručnjaci tvrde da bi upravo ovi programi trebali biti primijenjeni na izazov povratka stranih boraca i više nego Europski izlazni programi koji su, iako dobri, pogodni za manji broj ljudi. Takav prijenos prakse nije lak iz niza značajnih razloga. Prvo, kao što je ranije navedeno, strani borci koji podržavaju skupine koje su međunarodne terorističke organizacije tretiraju se unutar paradigme kaznenog pravosuđa. Njihove aktivnosti su kriminalizirane i kažnjive te im nedostaje legitimitet koji imaju borci u drugim kontekstima sukoba. Budući da

su strani borci koji podržavaju nasilne ekstremističke organizacije često shvaćeni kao kriminalci a ne kao borci, stigma se može povezati s njihovom ulogom koja je kvalitativno drugačija od one vezane uz bivše borce. Pitanje legitimiteta je dodatno komplicirano hibridnom prirodom mnogih skupina koje imaju i kriminalne i političke elemente. Drugo, praksa DDR-a često uključuje preseljenje i barem pretpostavlja postkonflikt u okruženju u kojem bivši borci mogu prijeći u novi život. Strani borci, međutim, češće se vraćaju u istu sredinu u kojoj su bili u početku radikalizirani a rat, kako ga oni shvaćaju, nije završen. Treće, praksa DDR-a tradicionalno je uvelike usmjerena na ekonomiju i pomoć pri zapošljavanju. Ekonomska pomoć bivšim stranim borcima, posebno onim koji su osuđeni za terorističke zločine, kontroverzna je, poput one u europskim izlaznim programima, jer se doživljava kao nagrada ili korist bivšim kriminalcima (Holmer & Shtuni, 2017).

7.3. Rehabilitacija i reintegracija 'džihadističkih žena'

Većina programa, kako regionalnih europskih, tako i globalnih UN-ovih prvenstveno je namijenjena muškarcima a bilo je malo napora da se osmisle programi namijenjeni ženama koje se vraćaju iz ekstremističkih skupina. Pretpostavka da su žene u području sukoba na Bliskom Istoku žrtve i izostanak uspostavljanja pravnih i političkih odgovora na njihov ekstremizam može imati ozbiljne sigurnosne posljedice. U nekim situacijama žene koje su isprva i bile žrtve postaju počiniteljice, bilo da poboljšaju svoju situaciju, osobne odnose ili zbog indoktrinacije radikalnim idejama (Turkington & Christien, 2018). Tako, ne postoji jednostavna binarnost između žrtve i počinitelja, a žene sudjeluju u ekstremističkom nasilju na komplicirane načine. Odgovori ženama ekstremistima često izostaju pod pretpostavkom da su žene bile prisiljene ući u ekstremističke skupine. To može dovesti do blažeg kažnjavanja i neadekvatnog programa rehabilitacije. Feministička kriminologija priznaje trvenja svojstvena zagovaranju jednakog tretmana žena u pravosudnom sustavu, što može dovesti do oštrijeg izricanja kazni. Zaštićeni status koji uskraćuje ženama djelovanje u ekstremističkim skupinama, međutim, stvara opasnu sigurnosnu slijepu točku (Turkington & Christien, 2018).

U mnogim zemljama, pravni sustav loše funkcionira kada je u pitanju rješavanje problema boraca koji su se vratili. Europski izlazni programi pokazuju rodnu pristranost u suđenju i osuđivanju domaćih ekstremista. 'Džihadističke žene' često se označavaju kao osobe koje su u ekstremizam uvedene prevarene i pod lažnim izgovorima, dok se muškarci suočavaju

s posljedicama i dužim zatvorskim kaznama (Loken & Zelenz, 2018). Pretpostavlja se da su žene infantilizirane ili seksualizirane, unatoč sve većem broju dokaza da se žene pridružuju teroristima iz većinom istih razloga kao i muškarci. Budući da se sve veći broj žena pridružuje ekstremističkim skupinama, propust da ih se istraži i kazneno goni po povratku riskira stvaranje jaza u sigurnosti.

Nakon sudjelovanja u ekstremističkim skupinama žene se vraćaju u društva u kojima ostaju u siromaštvu i društvenoj marginalizaciji. Njihove pritužbe neće biti riješene bez velikih promjena društvenih normi i otvaranje novih socioekonomskih mogućnosti za žene povratnice s Bliskog Istoka. Kako bi riješili ovaj jaz, praktičari identificiraju da se zatvorski programi trebaju više prilagoditi potrebama žena (Turkington & Christien, 2018). Programi deradikalizacije za muškarce često uključuju obuku za posao i drugu zatvorsku edukaciju, dok su žene zatvorene zbog terorističkih aktivnosti nezainteresirane za programe koji im se nude. Ovaj jaz postoji i u drugim poljima, npr. muškarci bivši borci imaju veću vjerojatnost da će dobiti obuku o vještinama i prilike za zapošljavanje tijekom DDR programa, ostavljajući žene bivše borce ekonomski marginalizirane. Rezultati zapošljavanja žena nakon kratkih zatvorskih kazni tri puta su gori od onih za muškarce (O'Neal, 2016). Budući da bivše ženske članice ekstremističkih skupina obično navode zaposlenje kao važan izvor pomoći u procesu odvajanja, važno je da zatvorski sustavi poboljšaju programe osposobljavanja za zapošljavanje žena.

8. ZAKLJUČCI

Postoji veoma jasna potreba da se obrambena politika Europske unije kao i njezinih država članica po pitanju fenomena stranih boraca pojačano prati i uspostavi okvir za analizu utjecaja i djelotvornosti postojećih i budućih politika i praksi.

Države članice Europske unije, one koje to do sada nisu učinile, trebaju izraditi iscrpne i sveobuhvatne strategije, uključujući preventivni program za rješavanje problema radikalizacije na svom nacionalnom teritoriju. One koje su to učinile svakako trebaju raditi na poboljšanju svog postojećeg programa.

Po pitanju povratka i rehabilitacije stranih boraca u matičnim državama, prošla iskustva i dobre prakse trebaju biti osnova za izgradnju programa rehabilitacije i reintegracije stranih boraca koji bi bio jednak za sve, ali prilagođen nacionalnim zahtjevima. U cilju boljeg rješavanja fenomena povratka stranih boraca u matične države, države članice trebaju stalno pregledavati i po potrebi prilagođavati regionalne i globalne programe i kalibrirati mehanizme ranog upozoravanja.

9. LITERATURA

1. Andonov, O., Mikac, R., & Mamić, K. (2014). Fenomen stranih boraca u Siriji i možebitne posljedice za Europu. *Međunarodne studije 14 (1)*, str. 43-63.
2. Argomaniz, J. (2010). The European Union post 9/11 counter-terror policy response: an overview. *RIEAS*, str. 1-19.
3. Asprey, R. (1994). *War in the Shadows*. London: Little, Brown & Company.
4. Beluhan, M. (2016). Islamska država na društvenim medijima. *Diskrepancija 14 (20-21)*, str. 30-44.
5. Bilandžić, M. (2008). Islamske oružane organizacije i islamizam na primjeru Bliskog istoka. *Revija za sociologiju 39 (4)*, str. 307-330.
6. Bjorgo, T. (2002). *Exit Neo-Nazism: Reducing Recruitment and Promoting Disengagement from Racist Groups*. Oslo: Institute of International Affairs.
7. Butt, R., & Tuck, H. (2014). *European Counter-Radicalisation and De-radicalization: A Comparative Evaluation of Approaches in the Netherlands, Sweden, Denmark and Germany*. London: Institute for Strategic Dialogue.
8. Cagaptay, S. (2016). *Muslims vs. Islamists*. Preuzeto 26. 6. 2024. iz The Washington Institute: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/muslims-vs-islamists>
9. Cilluffo, F., Cozzens, J., & Ranstorp, M. (2010). *Foreign fighters: Trends, trajectories and conflict zones*. Washington, DC: Homeland Security Policy Institute.
10. CNIL. (2021). *SIS II: Schengen Information System II*. Preuzeto 17. 6. 2024 iz Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés: <https://www.cnil.fr/en/sis-ii-schengen-information-system-ii>
11. Cook, J., & Vale, G. (2018). *From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State*. London: King's College London.
12. Despot, S. (2015). *Što žene sa Zapada tjera u ISIL i kakav im je život u kalifatu?* Preuzeto 19. 4. 2024 iz Tportal: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sto-zene-sa-zapada-tjera-u-isil-i-kakav-im-je-zivot-u-kalifatu-20151204>
13. Europol. (2015). *EU Internet Referral Unit - EU IRU*. Preuzeto 3. 5 2024 iz Europol: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc/eu-internet-referral-unit-eu-iru>
14. Europska komisija. (2014). *Jačanje odgovora EU-a na radikalizaciju i nasilni ekstremizam*. Preuzeto 2. 5. 2024 iz HUP: <https://www.hup.hr/jacanje-odgovora-eu-a-na-radikalizaciju-i-nasilni-ekstremizam>

15. Europska komisija. (2024). *The Radicalisation Awareness Network (RAN)*. Preuzeto 2. 5. 2024 iz Migration and Home Affairs: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/about-ran_en
16. Europski parlament. (2016). *Strani borci - odgovor država članica i akcija EU*. Preuzeto 20. 5. 2024 iz Europarlament: <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-579080-Foreign-fighters-rev-FINAL.pdf>
17. Fink, N., & Hearne, E. (2008). *Beyond Terrorism: Deradicalization and Disengagement from Violent Extremism*. Pfaffenbach: International Peace Institute.
18. Franić, F. (2022). Radikalizacija i proturadikalizacija u (visoko)obrazovnim institucijama. *Polemos 25 (1)*, str. 55-69.
19. Garfinkel, R. (2007). *Personal Transformations: Moving from Violence to Peace*. U.S. Institute of Peace. Special Report 186, str. 1-10.
20. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. (2014). *Foreign Fighters under International Law*. Geneva: Academy Briefing No. 7.
21. Ginkel, B., Entenmann, E., Boutin, B., Chauzal, G., Dorsey, J., Jegerings, M., Zavagli, S. (2022). *The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union: Profiles, Threats and Policies*. Preuzeto 1. 5. 2024 iz ICCT: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-01/Special-Edition-1-2.pdf>
22. Grigoryan, L., Ponizovskiy, V., & Schwartz, S. (2023). Motivations for violent extremism: Evidence from lone offenders' manifestos. *Journal of Social Issues 79 (4)*, str. 1440-1455.
23. Hassan, L. (2021). *Repatriating ISIS Foreign Fighters Is Key to Stemming Radicalization, Experts Say, but Many Countries Don't Want Their Citizens Back*. Preuzeto 14. 5. 2024 iz Frontline: <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/repatriating-isis-foreign-fighters-key-to-stemming-radicalization-experts-say-but-many-countries-dont-want-citizens-back/>
24. Hoffman, A., & Furlan, M. (2020). *Challenges posed by returning foreign fighters*. Preuzeto 14. 5. 2024 iz The Program on Extremism: <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/Challenges%20Posed%20by%20Returning%20Foreign%20Fighters.pdf>
25. Havlicek, S. (2015). *The Islamic State's War on Women and Girls*. Preuzeto 22. 6. 2024 iz Verbal testimony to the Congress Committee on Foreign Affairs: <https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20150729/103835/HHRG-114-FA00-Wstate-HavlicekS-20150729.pdf>

26. Hogg, M. (2014). From Uncertainty to Extremism: Social Categorization and Identity Processes. *Current Directions in Psychological Science* 23 (5), str. 338.
27. Holmer, G., & Shtuni, A. (2017). Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative. *Special Report* 402, str. 5.
28. Homeland Security Institute. (2006). Radicalization: An Overview and Annotated Biography of Open-Source Literature. Final Report. Arlington: Homeland Security Institute.
29. Horgan, J. (2008). Deradicalization or Disengagement? A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation,. *Perspectives on Terrorism* 2 (4), str. 32.
30. Horgan, J., & Taylor, M. (2012). Disengagement, De-radicalization and the Arc of Terrorism: Future Directions for Research. U R. Coolsaet, Jihadi Terrorism and the Radicalization Challenge (str. 30-50). Oxford: Routledge.
31. Hrvatska enciklopedija. (2013). Radikalizam. Preuzeto 10. 4. 2024 iz Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/radikalizam>
32. Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. New York: Simon and Schuster.
33. ICSR. (2016). *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*. Preuzeto 12. 4. 2024 iz The International Centre for the Study of Radicalisation (ICSR): <https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>
34. Jakovljević, M., Kurjak, A., Jerković, A., Hasanović, A., & Nikić, M. (2019). Spirituality, religiosity and nationalism from the perspective of public and global mental health. *Psychiatria Danubina*, 31 (4), str. 382-391.
35. Jackson, L. (2022). A World Without Monsters: Managing the Jihadi Brides. U L. Jackson, The Monstrous & the Vulnerable: Framing British Jihadi Brides (str. 177-210). Oxford: Oxford University Press.
36. Kovač, T. (2006). Mučeništvo kao svjedočenje. *Nova prisutnost* 4 (1), str. 147-154.
37. Kastoryano, R. (2020). Radicalization in Europe. Preuzeto 21. 6. 2024 iz IEMed: <https://www.iemed.org/publication/radicalization-in-europe/>
38. Koehler, D. (2013). Family Counselling as Prevention and Intervention Tool Against 'Foreign Fighters': The German 'Hayat' Program. Preuzeto 30. 6. 2024 iz Journal EXIT-Deutschland: www.npr.org/sections/parallels/2016/05/10/477043520/methods-for-reforming-neo-nazis-help-fight-the-radicalization-of-muslims

39. Lewis, B. (2003). *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*. London: Phoenix.
40. Loken, M., & Zelenz, A. (2018). Explaining Extremism: Western Women in Daesh. *European Journal of International Security* 3 (1), str. 45-68.
41. McCauley, C., & Moskalenko, S. (2011). *Friction. How Radicalization Happens to Them and Us*. Oxford:: Oxford University Press.
42. McElroy, D. (2019). *MI6 warns of 'very dangerous' Shamima Begum-style returnees*. Preuzeto 15. 5. 2024 iz The National: <https://www.thenationalnews.com/world/europe/mi6-warns-of-very-dangerous-shamima-begum-style-returnees-1.826247>
43. Mamdani, M. (2002). Good Muslim, Bad Muslim: Post-Apartheid Perspectives on America and Israel. *American Anthropologist* 104 (3), str. 766.
44. Mansoob Murshed, S., & Pavan, S. (2009). Identity and Islamic Radicalization in Western Europe. *Economics of Security Working Paper 14*, str. 3.
45. Maskaliūnaitė, A. (2015). Exploring the theories of radicalization. *Interdisciplinary political and cultural journal* 17 (1), str. 12.
46. Metodieva, A., & Zeller, M. (2023). Influences of Islamist Radicalization: A Configurational Analysis of Balkan Foreign Fighters in Syria. *Studies in Conflict & Terrorism*, str. 1.
47. Nesser, P. (2019). Military Interventions, Jihadi Networks, and Terrorist Entrepreneurs: How the Islamic State Terror Wave Rose So High in Europe. *CTC Sentinel*, 12 (3), str. 18-20.
48. Neumann, P. (2008). *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: papers from the first International Conference*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
49. O'Neal, E. (2016). Girls, Gangs, and Getting Out: Gender Differences and Similarities in Leaving the Gang. *Youth Violence and Juvenile Justice* 14 (2), str. 50-70.
50. Perešin, A. (2007). Paradigma "novog" terorizma informacijskog doba. *Politička misao* 44 (2), str. 93-112.
51. Perešin, A., & Pisoui, D. (2022). *Repatriated foreign terrorist fighters and their families: European experiences & lessons for P/CVE*. Preuzeto 16. 5. 2024 iz European Commission: Home Affairs: https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/1b9eec31-b7d7-462c-872b-6f0021b8ab6d_en

52. Prodan, T. (2015). Internet, terorizam, protuterorizam. *National security and the future*, 16 (1), str. 93-143.
53. Radio Free Europe – Radio Liberty. (2016). Foreign Fighters in Iraq and Syria: Where do they come from? Preuzeto 21. 6. 2024 iz Radio Free Europe – Radio Liberty: www.rferl.org/a/foreign-fighters-syria-iraq-is-isis-isil-infographic/26584940.html
54. Rigotti, C., & Barboza, J. (2021). Unfolding the case of returnees: How the European Union and its member States are addressing the return of foreign fighters and their families. *International Review of the Red Cross* 103 (916-917), str. 1-23.
55. Saltman, E., & Smith, M. (2015). Till Martyrdom Do Us Part: Gender and the ISIS Phenomenon. Institute for Strategic Dialogue, str. 32.
56. Sen, A. (2008). Violence, Identity and Poverty. *Journal of Peace Research* 45 (1), str. 7.
57. Shtuni, A. (2019). Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications. *CTC Sentinel* 12 (7), str. 1-14.
58. Silke, A. (2007). The impact of 9/11 on research on terrorism. U M. Ranstorp, Mapping Terrorism Research (str. 76). London: Routledge.
59. Speckhard, A., & Ellenberg, M. (2020). ISIS in Their Own Words. *Journal of Strategic Security* 13 (1), str. 82-127.
60. The Soufan Group (TSG). (2015). Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. Preuzeto 21. 6. 2024 iz The Soufan Group (TSG): http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf
61. Thompson, R. (2011). Radicalization and the Use of Social Media. *Journal of Strategic Security* 4 (4), str. 167-189.
62. Turkington, R., & Christien, A. (2018). Women, Deradicalization, and Rehabilitation . Washington: Georgetown Institute for Women Peace and Security .
63. UN. (2014). Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards. Preuzeto 1. 7. 2024 iz UNDDR: <https://www.unddr.org/modules/IDDRS-4.30-Reintegration.pdf>
64. United Nations. (2017). Greater Cooperation Needed to Tackle Danger Posed by Returning Foreign Fighters, Head of Counter Terrorism Office Tells Security Council. Preuzeto 21. 6. 2024 iz United nations: <https://press.un.org/en/2017/sc13097.doc.htm>
65. UNODC. (2019). Strani teroristički borci. Beč: Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal.

66. Vijeće Europske unije (2014). *Izazov stranih boraca i odgovor Europske unije*. Preuzeto 10. 5. 2024 iz Consillium Europa: https://www.consilium.europa.eu/media/21866/factsheet_foreign-fighters_en.pdf
67. Vijeće Europske unije (2014). *Revidirana strategija EU-a za borbu protiv radikalizacije i novačenja terorista*. Preuzeto 2. 5. 2024 iz Consillium Europa: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/hr/pdf>
68. Vijeće Europske unije (2014). *Strani borci i povratnici iz protu-terorističke perspektive u praksi povezanoj sa Sirijom: trenutno stanje i prijedlozi za budući rad*. Preuzeto 3. 5. 2024 iz Statewatch: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2014/may/eu-council-coter-syrian-fighters-9280-14.pdf>
69. Vlašić, T. (2016). *Novinarka FP-a o brutalnosti ISIS-a prema ženama razgovarala je sa žrtvama, ali i samim džihadistima*. Preuzeto 15. 5. 2024 iz Telegram.hr: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/novinarka-fp-a-o-brutalnosti-isis-a-prema-zenama-razgovarala-je-sa-zrtvama-ali-i-samim-dzihadistima/>
70. Wiktorowicz, Q. (2003). *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington: Indiana University Press.
71. Willsher, K. (2018). *Returning jihadists 'threaten new wave of terror in Europe*. Preuzeto 15. 5. 2024 iz The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/19/returning-jihadists-threaten-new-wave-of-terror-in-europe>

10. SAŽETAK

Fenomen povratka stranih boraca (građana) Europske unije s ratišta na Bliskom istoku

Odlazak boraca s područja Europe u ratom pogođene zemlje na Bliskom istoku ozbiljan je problem pred kojim se nalazi suvremeno društvo. Prvenstveno, on označava jačanje terorističkih organizacija na Bliskom istoku kojima se u konačnici priključuju, a do sada ih je poznato već šezdeset. Drugo, pokazuje jasnu sliku o problemu radikalizacije i njegovoj raširenosti u Europi. Kanali u kojima se radikalizacija obavlja označavaju prisustvo sljedbenika terorizma na Zapadu u društvu, vjerskim ustanovama, zatvorima kao i na bespućima interneta. Da se današnja situacija nije zadržava samo na problemu odlaska, Europu je, i to nikada jače nego nakon pada kalifata, dočekao i problem povratka stranih boraca koji žele natrag u svoje matične države. Povratak stranih boraca nije nešto što je potpuno novo i nepoznato, ali dok se prije radilo o izoliranim slučajevima razočaranom situacijom koja ih je u 'džihadističkom svijetu' dočekala, sada se radi o velikom broju povratnika koji žele napustiti nehumane uvjete u sirijskim kampovima. Pored stranog terorizma nastale je velika opasnost i od domaćeg terorizma te nacionalni sigurnosni odgovori koji se očekuju od svih europskih država, a posebno država članica Europske unije, koje su do sada u okviru krovne Europske unije po ostalim pitanjima jako dobro funkcionirale, moraju biti kvalitetni i adekvatni.

Ključne riječi: *radikalizacija, strani borci, odlazak na ratišta, povratak u matične države.*

11. ABSTRACT

The phenomenon of the return of foreign fighters (citizens) of the European Union from the battlefields in the Middle East

The departure of fighters from Europe to war-torn countries in the Middle East is a serious problem facing modern society. Primarily, it signifies the strengthening of terrorist organizations in the Middle East, which they ultimately join, of which sixty are known so far. Second, it shows a clear picture of the problem of radicalization and its prevalence in Europe. The channels through which radicalization is carried out indicate the presence of followers of terrorism in the West in society, religious institutions, prisons as well as on the vastness of the Internet. If today's situation does not dwell only on the problem of departure, Europe was also faced with the problem of the return of foreign fighters who want to return to their home countries, never more strongly than after the fall of the caliphate. The return of foreign fighters is not something that is completely new and unknown, but while it used to be about isolated cases disappointed by the situation that awaited them in the 'jihadi world', now it is about a large number of returnees who want to leave the inhumane conditions in the Syrian camps. In addition to foreign terrorism, there is also a great danger from domestic terrorism, and the national security responses that are expected from all European countries, especially the member states of the European Union, which have so far functioned very well within the framework of the umbrella European Union in other matters, must be of high quality and adequate.

Keywords: *radicalization, foreign fighters, going to the battlefields, returning to home countries.*

12. ŽIVOTOPIS

Osobni podaci:

Ime i prezime	Petra Vuković
Adresa	Mosećka 94, Split
Mobitel	+385959139868
e-mail	petrasubasic@gmail.com
Datum rođenja	25.7.1989.
Državljanstvo	Hrvatsko
Strani jezici	Engleski jezik

Školovanje:

- 2003. - 2007. Srednja strukovna škola "Blaž Jurjev Trogiraniin" - hotelijersko turistički tehničar
- 2007. - 2009. Prekvalifikacija za zanimanje policajac
- 2012. - 2015. Visoka škola za sigurnost s pravom javnosti“ - inženjer sigurnosti, smjer zaštita na radu.
- 2022. – 2024. Diplomski studij na sveučilišnom odjelu forenzičnih znanosti u Splitu
- modul Forenzika i nacionalne sigurnosti

Radno iskustvo:

- 2009. - Uprava kriminalističke policije, Split

Komunikacijske vještine:

Dobre komunikacijske vještine stečene tijekom školovanja, komunikativna i spremna na preuzimanje odgovornosti.

Organizacijske vještine:

Sklonost timskom radu, otpornost na rad pod pritiskom, pozitivan pristup situacijama.

Poslovne vještine:

Odgovornost prema radu, dobre organizacijske vještine, poštivanje hijerarhije.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

Sveučilišni odjel za forenzične znanosti

13. IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Petra Vuković, izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom **Fenomen povratka stranih boraca (građana) Europske unije s ratišta na Bliskom istoku** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i na popisu literature. Nijedan dio ovoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan bez citiranja i ne krši ničija autorska prava.

Izjavljujem da nijedan dio ovoga rada nije iskorišten u nijednom drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Split, 17.9.2024.

Potpis studenta:

